

כשהאקדמיה בורחת מן האתיקה

החופש האקדמי, שנועד לאפשר עיסוק חסר פניות במחקר ובהוראה, מופר באופן מהותי במקום שבו נכנסת אג'נדה פוליטית. האקדמיה, בישראל ובעולם, מבקשת להכשיר את ההפרה הזו, ונלחמת נגד הקוד האתי. עיון ועדוה

אתיקה, מוסר, משפט

אתיקה מעשית, בתחום מקצוע, ארגון, תפקיד או עיסוק, היא תפיסה סדורה בדבר ההתנהגות הראויה בתחום הזה. אתיקה רפואית, אתיקה צבאית, אתיקה ניהולית ואתיקה עסקית הן דוגמאות המוכרות לכול.

מנהג העולם הוא שיש קוד אתי לכל קהילה של בעלי מקצוע מפותח. קוד אתי מציג מערכת של ערכים, עקרונות וכללים הבאים להציב בפני כל אדם הפעיל בתחום את "רף" ההתנהגות הראויה שלו בתחום. רבים מספור הם הארגונים הממלכתיים, המוסדות הציבוריים והתאגידים העסקיים שיש להם קודים אתיים ייחודיים. כאן נזכיר רק את הדוגמאות הישראליות של משרד הביטחון, כללית שירותי בריאות וקבוצת שטראוס, גופים בעלי קודים אתיים מפותחים וייחודיים.

קוד אתי ראוי לשמו אינו אוסף מזדמן של ערכים, עקרונות וכללים. הוא מבטא את זהותו הנתונה של המקצוע, ובכלל זה – ייעוד הפעילות באותו מקצוע והשיטות הנוהגות בו למימושו. הייעוד של הפעילות הרפואית הוא הגנה על חיי אדם ובריאותו מפני סכנות מסוימות. בין השיטות של מקצוע הרפואה למימוש הייעוד הזה נמצא את הטיפול האישי המסור, בהתאם לנתונים האישיים הבדוקים ועל בסיס ידע מדעי מוצק. האתיקה הרפואית מחייבת את הרופא לעשות כמיטב יכולתו למימוש הייעוד

אסא כשר הוא פרופסור אמריטוס מהקתדרה לאתיקה מקצועית ולפילוסופיה של הפרקטיקה ע"ש לאורה שוורץ-קיפ, ופרופסור אמריטוס לפילוסופיה באוניברסיטת תל-אביב.

של הפעילות הרפואית בשיטות של המקצוע. לפיכך, הרופא חייב להיות מסור מאוד למטופל שבאחריותו, לאבחן את מצבו באופן שיטתי ככל האפשר ולהגיש לו טיפול שהידע המדעי שברקע והנתונים האישיים שלפניו מצדיקים אותו בתור טיפול מיטבי בנסיבות הנתונות.

כיוצא בזה, קוד אתי של ארגון ממלכתי מבטא את ייעודו ואת עיקרי הדרכים שהוא נוקט כדי לממש את ייעודו. הייעוד של צבא במדינה דמוקרטית הוא להגן על חייהם, שלומם ושגרת חייהם של האזרחים והתושבים מפני הסכנות של אלימות חיצונית ועל מדינתם. לשם כך הוא מקיים כוח אנושי שנהוגה בו משמעת, שיש בו היררכיה פיקודית והיררכיה מקצועית, שיש בו רוח של דבקות במשימה החיונית ושל אחוות לוחמים. הנה כי כן, קוד אתי של כל ארגון מבטא את הזהות הייחודית שלו ואת דרכי הפעולה המבטאות אותה.

בצד הערכים, העקרונות והכללים המבטאים את הזהות הייחודית של המקצוע, הארגון, התפקיד או המוסד שלפנינו, ובצד הייעוד והשיטות, כל קוד אתי מפותח אמור לכלול גם אחדים מערכי המעטפת החברתית או המדינית שבמסגרתה הוא פועל. במדינה דמוקרטית, קודים אתיים יכללו בין הערכים, העקרונות והכללים שלהם גם את ערך כבוד האדם ונורמות של התנהלות המבטאות את המימוש שלו. דוגמה בולטת היא השמירה על האוטונומיה של האזרח. הצוות הרפואי חייב לקבל מן המטופל הסכמה מדעת לביצוע ניתוח או טיפול משמעותי אחר. כך מתבטא הכבוד לאוטונומיה של המטופל, כחלק מן השמירה על כבוד האדם.

העיסוק במוסר שונה מן העיסוק באתיקה, מפני שהעיסוק המוסרי הוא באדם באשר הוא אדם, שעה שהעיסוק האתי בתחום פעילות כלשהו הוא עיסוק באדם באשר הוא פעיל בתחום הזה. כאשר אדם אחד פועל באופן שיש בו השפעה אפשרית על אדם אחר, כדוגמת הרופא והמטופל, לפנינו פעילות שיש לה היבט מוסרי, שהרי מדובר באדם אחד נוכח אדם אחר – אבל יש לה היבט נוסף, אתי, שהרי מדובר באדם במעמד של רופא נוכח אדם אחר שהוא במעמד של מטופל. האתיקה הרפואית כוללת את המוסר, מפני שהרופא הוא אדם והמטופל הוא אדם – אבל היא רחבה יותר, מפני שיש לאתיקה הרפואית היבטים שאינם נגזרים מן המוסר.

העיסוק באתיקה מעשית בתחום פעילות מסוים שונה בטבעו גם מן העיסוק במשפט הפלילי. האתיקה באה לקבוע את "הרף" של ההתנהגות הראויה, שעה שהמשפט הפלילי בא לקבוע את "הסף" של ההתנהגות המותרת. התנהגות "מעל הרף" היא התנהגות חיובית בהחלט, מנקודת המבט של האתיקה המעשית הרלוונטית. התנהגות "מתחת לסף" היא התנהגות שלילית בהחלט, גם מנקודת המבט המשפטית וגם מנקודת המבט של אותה אתיקה מעשית.

ההבדל בין האתיקה המעשית לבין המשפט הפלילי ניכר גם בכלי המשפטי שלהם.

זעלולים להיות גורמים שונים, ואני מדבר באופן תיאורטי כמובן, שירצו לנסות ולערב פוליטיקה ולפגוע בחופש האקדמי שהוא נשמת אפה של הדמוקרטיה..."

משמר "הרף" הוא מנגנון החינוך, הבא לעזור לאדם לפעול כראוי בתחום הפעילות שלו. המנגנון החינוכי מסביר, משכנע, תומך, לא מעניש. משמר "הסף" הוא מנגנון האכיפה, הבא לגרום לאדם שלא לפעול באופן אסור בתחום הפעילות שלו. מנגנון האכיפה מאיים בעונש, מפעיל את המשטרה, הפרקליטות, בית המשפט ואולי גם את שירות בתי הסוהר. הוא מנגנון השונה באופן עמוק ומכריע ממנגנון החינוך של משמר "הרף".

במערכות מדיניות וחברתיות מתוקנות מתקיימת חלוקת עבודה ברורה בין מנגנוני האתיקה המעשית לבין המשפט הפלילי. במערכות אחרות היחסים בין המנגנונים הללו מורכבים, אולם אין כאן המקום לעסוק בפרשת היחסים הללו. נסתפק בהנחה שלפנינו שני מנגנונים שכל אחד מהם אמור לפעול בתחום הייחודי שלו ושניהם הכרחיים.

אקדמיה

כדי לעסוק כראוי באתיקה של מקצוע יש להקדים ולברר את זהותו. כך גם באשר לארגונים: כדי לעסוק כראוי באתיקה של ארגון יש להכיר ולהבין את זהותו. כדי לעסוק באתיקה אקדמית, היא עלינו, אפוא, להקדים ולהבהיר את זהותו הארגונית של מוסד להשכלה גבוהה ואת זהותו המקצועית של בעל מקצוע הפעיל במוסד להשכלה גבוהה.

מוסד להשכלה גבוהה הוא בעל ייעוד מורכב:¹

(א) קיום מחקר להרחבה ולהעמקה של הידע על היבטי העולם;

(ב) הכשרה של הדור הבא של אנשי מחקר;

(ג) הכשרה של בעלי מקצועות מסוימים;

(ד) הוראה ברמה גבוהה, כדי "להעלות את הטון האינטלקטואלי של החברה".²

מוסד להשכלה גבוהה בא לממש את המרכיב הראשון (א) של ייעודו בכך שהוא מאפשר לחברי סגל שלו או לקבוצות שלהם לקיים מחקר לשם הרחבת הידע והעמקת ההבנה של היבט זה או אחר של המציאות. המחקר יכול בעיקר הצגת תיאוריות ועריכת ניסויים ותצפיות.

מוסד להשכלה גבוהה מקיים את המחקר במסגרת יחידות רבות, שונות ועצמאיות. המתכונת המבוזרת אינה עומדת על שיקולים של יעילות מנהלית או כלכלית, אלא מבטאת מרכיב מהותי של הזהות של כל מוסד להשכלה גבוהה: היבטים שונים של המציאות נותנים מקום לשיטות מחקר שונות. המחקר הפיזיקלי של מבנה החומר, המחקר הביולוגי של הגנים האנושי, המחקר ההיסטורי של מלחמת העולם הראשונה

והמחקר המשפטי ההשוואתי של חוקות המדינות הדמוקרטיות שונים מאוד זה מזה. לכל אחד מהם יש מתודולוגיה משלו, נבדלת מזו של תחומי המחקר האחרים. כל מחקר הנערך במוסד להשכלה גבוהה נערך במסגרת דיסציפלינה מסוימת, בהתאם למתודולוגיה שלה. כל דיסציפלינה מוגדרת על ידי תחום השאלות העומדות בפני החוקרים בה, בדבר היבטים מסוימים של המציאות, ועל ידי המתודולוגיה שלה.

ראוי להבהיר כמה היבטים של המתודולוגיה האמורה. בעיקרו של דבר, המתודולוגיה היא הכלי שבו מנסה המחקר, במסגרת דיסציפלינה מסוימת, לחשוף את האמת בדבר היבט מסוים של המציאות או להתקרב אליה. מכיוון שכך, המתודולוגיה יכולה להתקשח או להתגמש כדי להשתכלל. המתודולוגיה יכולה לחייב את החוקר להעמיד את תוצאות הניסויים שלו במבחנים סטטיסטיים חמורים, מצד אחד, ולהתיר לחוקר לערוך ניסויים מטיפוס חדש, מצד שני. המתודולוגיה אינה נתונה לשליטתו של החוקר היחיד ואף לא לשליטה של מוסד. המתודולוגיה היא עניינה של קהילת החוקרים בדיסציפלינה, המבטאים את הגישות שלהם, בין השאר, בהצגת תוצאות המחקרים של עצמם ובחוות הדעת שלהם על מאמרים המוגשים לפרסום בביטאונים מקצועיים של הדיסציפלינה. כך, כל מחקר מתנהל במסגרת דיסציפלינה מסוימת, לאורה של המתודולוגיה הנוהגת בקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה.

תוצרי המחקר אמורים להתפרסם ברבים, בביטאונים ובכינוסים מקצועיים, באופן המאפשר לכל מי שפועל בקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה להכיר את התוצרים ולהשתמש בהם לשם המשך המחקר.

מוסד להשכלה גבוהה בא לממש את המרכיב השני (ב) של ייעודו בכך שאנשי המחקר בתחום כלשהו רואים את עצמם אחראים להכשרת אנשי המחקר של אותו תחום בדור הבא.

מוסד להשכלה גבוהה בא לממש את המרכיב השלישי (ג) של ייעודו בכך שהוא מקיים מסגרות ייחודיות להכשרת אנשי מקצוע בתחומים שיש להם חשיבות חברתית מובהקת, דוגמת הוראה, רפואה, פסיכותרפיה, הנדסה, עבודה סוציאלית, ראיית חשבון, עריכת דין וכדומה. כיוון שמדובר בהכשרת תלמידים לפעילות בהקשרים של צרכים חברתיים, מובן מאליו שההכשרה האקדמית של אנשי המקצוע חייבת להתחשב במאפיינים מרכזיים של הצרכים החברתיים.

עם זאת, מוסד להשכלה גבוהה ממלא תפקיד חיוני בהכשרת בעלי מקצוע בעל חשיבות חברתית בכך שהוא מכונן בתלמידים את רוב מרכיבי המקצועיות ואמור לעשות זאת ברמה הגבוהה ביותר. נוסף על שליטה בידע ובמיומנות, באופן מעודכן בהתמדה, בעל מקצוע אמור להבין את הפעילות שלו ולדעת מה מצדיק את השיטות הננקטות בה.

ולבסוף, מוסד להשכלה גבוהה בא לממש את המרכיב הרביעי (ד) של ייעודו, לקיים

הוראה ברמה גבוהה, באופן שירחיב את ההשכלה של כל תלמיד ויחזק את היכולת שלו להכיר ולהבין היבטים של המציאות, לדון בהם באופן אחראי ולהסיק מסקנות בטיעונים תקפים. לשם כך, מוסד להשכלה גבוהה מכוון תוכניות לימודים במסגרת היחידות הדיסציפלינריות שלו. כל קורס המתקיים במסגרת תוכנית לימודים שלמה אמור להיות מאורגן סביב נושא מסוים, הנידון בהרחבה במהלך חודשי הלימוד, בעזרת ספרות מקצועית מתאימה, שהתלמידים אמורים להשתמש בה ואף להשתלט עליה במידה הדרושה. פרסום תוכנית של קורס ("סילבוס") הוא מעין מתן התחייבות של המרצה לקיים את הקורס לפיו.

מוסד להשכלה גבוהה יכול לעסוק בניסיון להעלות את "הטון האינטלקטואלי של החברה" לא רק בהוראה לתואר ראשון או שני, אלא גם באירועים ובפרסומים המיועדים לקהל הרחב. גם אלה אמורים להיות ברמה גבוהה של הצגת העובדות, התיאוריות, הטיעונים, היכולות, התחזיות וכל כיוצא באלה בדבר היבטים מסוימים של המציאות.

עד כאן עסקנו בזהות הארגונית של מוסד להשכלה גבוהה. ומה באשר לאנשים – לחברי הסגל האקדמי?

חבר הסגל האקדמי העוסק במחקר במסגרת דיסציפלינה מסוימת אמור להיות חוקר מקצועי, ממש כשם שחבר הסגל הרפואי העוסק ברפואה במסגרת מחלקה מסוימת הוא בעל מקצוע. המקצועיות מתבטאת בשליטה מובהקת בתחום ידע מסוים, במיומנות מפותחת לעסוק בבעיות המקצועיות המתעוררות בתחום הפעילות, בהתעדכנות מתמדת, גם בידע וגם במיומנות, בהבנה מעמיקה של שאלות המחקר ושל שיטות המחקר, ובאתיקה המקצועית הייחודית.

האתיקה המקצועית של החוקר מתבטאת בנאמנות מתמדת לכמה ערכים. נזכיר כאן רק אחדים מהם. ראשית, ערך האמת כמושא להכרה ולהבנה. שנית, ערך האחריות המתודולוגית, המחייבת לפעול בהתאם לשיטות המחקר המקובלות על הקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה. שלישית, ערך השותפות, המחייב לשתף את הקהילה כולה בתוצאות המחקר ולהתחשב בתוצאות המחקר של חוקרים אחרים במסגרת אותה קהילה.³

דמיון נוסף בין המקצועיות של הרופא למקצועיות של החוקר מתבטא במומחיות של כל אחד מהם. המקצוע הוא מסגרת המכוונת תשתית של ידע, מיומנות, עדכון והבנה. המומחיות דורשת מסגרת של פעילות מקצועית שיש בה ידע, מיומנות, עדכון והבנה בתחום צר יותר מן התחום הרחב של המקצוע בכללותו. רופא העוסק בניתוחי לב-חזה הוא לא רק רופא ולא רק רופא מנתח, אלא גם מומחה בניתוחי לב-חזה כפתרון רפואי של בעיות רפואיות מסוימות. החוקר הוא לא רק בעל מקצוע המחקר בדיסציפלינה שלו, אלא גם חוקר מומחה בתחום המחקר המסוים שלו, בגזרה שלו במסגרת הכוללת

של הדיסציפלינה.

כאן ראוי לתת את הדעת על היבט מיוחד של המקצועיות שאינו מובלט בתיאורים הרווחים של אתיקה מקצועית מסוימת או של עולם האתיקה המקצועית בכללותו. בעל מקצוע המבין לעומקו את רעיון המקצועיות ומתנהל באופן המשקף את ההבנה הזאת הוא גם צנוע. הוא יודע להבחין היטב בין מה שהוא יודע ומבין לבין מה שאינו יודע או אינו מבין, בתחומי המקצוע והמומחיות שלו ובתחומים הסמוכים. הוא גם יודע להבחין באופן חד בין מה שהוא יודע לעשות כראוי לבין מה שאינו יודע לעשות כראוי. הוא יבטא את ההכרה בהבחנות הללו ובחשיבותן בכך שלא יחרוג, בפעילותו המקצועית, מגבולות מה שהוא יודע ומבין ומגבולות מה שהוא יודע לעשות כראוי. מתוך כך, הוא לא ירשה לעצמו להצטייר כמי שפועל באופן מקצועי כאשר הוא פועל מחוץ לתחומי הידע, ההבנה והיכולת שלו. זוהי הצניעות הראויה.

עיסוק בהוראה מסור בידי בעלי מקצוע, ככל שמדובר בפעוטות, ילדים ובני נוער, מפני שבכל מקום שאפשר לממש ייעוד נתון באופן מקצועי מוטב לעשות זאת כך מאשר לעשות זאת בדרכים חובבניות. עיסוק בהוראה במסגרת מוסד להשכלה גבוהה המגביל את הייעוד שלו להוראה בתחומים מסוימים אמור להיות עיסוק בהוראה המתבצע בידי מומחים להוראה בתחומים הנלמדים. כאלה הם פני הדברים במכללות המתמחות בהוראה, אולם עיסוק בהוראה במסגרת מוסד להשכלה גבוהה הרואה את ייעודו העיקרי במחקר מעורר בעיות קשות בעניין המקצועיות של "הוראה ברמה גבוהה", כנדרש לעיל כיסוד (ד) של ייעוד המוסדות להשכלה גבוהה.

חופש אקדמי

בכל הצגה רווחת של אתיקה אקדמית, בתחומי המחקר וההוראה, בולט ערך החופש האקדמי, המופיע עטור הילה מיוחדת. החופש האקדמי בתחום המחקר הוא קודם כל עצמאות בממדים העיקריים של פעילות המחקר: ברירת נושאי המחקר, ברירת שיטות המחקר, וברירת הפרשנות של ממצאי המחקר. במוסד להשכלה גבוהה לא תורשה התערבות, לא פנימית ולא חיצונית, בשלושת תהליכי הברירה הללו.⁴

אמנם, אין מדובר בחופש גמור, המתיר לחוקר לעשות מה שליבו חפץ. כזכור, כל פעילות מחקרית נערכת במסגרת דיסציפלינה מסוימת. החוקר חופשי לברור לעצמו נושא מחקר, מתוך נושאי המחקר של הדיסציפלינה שלו. הוא חופשי לעסוק בנושא המחקר שלו, בהתאם למתודולוגיה הנתונה של הדיסציפלינה שלו. הוא גם חופשי לפרש את ממצאי המחקר שלו, בהתאם לדרכי הפרשנות הנוהגות בקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה שלו או מקובלות עליה בתור חידוש לגיטימי במסגרת הדיסציפלינה. כל צעד של ברירה הוא צעד המבטא החלטה של החוקר, החופשית מהתערבות פנימית או חיצונית, מצד אחד, אבל הוא אמור לבטא נאמנות מובהקת

לאילו ציפים שמטילה הדיסציפלינה שלו על הפעילות שלו במסגרתה, מצד שני. החוקר אינו בעל חופש גמור לעשות ככל העולה על רוחו.

ככל שמדובר במשמעות המושגית של החופש האקדמי של החוקר, אין הבדל בין החופש הזה לבין החופש המקצועי של הרופא או המהנדס או השופט, האמורים לבצע את הפעילות המקצועית שלהם בהתאם לדרישות הדיסציפלינה והאתיקה המקצועית. מי שמעטר את החופש האקדמי בהילה מיוחדת עושה זאת בעיקר בגלל ההתנגדות לכל ניסיון להתערב בפעילות המחקר של החוקר. במסורת הארוכה של האקדמיה ניסיונות התערבות נעשו בעיקר על ידי רשויות שלטוניות, ולכן עד היום החופש האקדמי מצטייר כהגנה קודם כול מפני השלטונות. מבט יותר עמוק ברמה המקובלת של חופש אקדמי יגלה התערבות משמעותית של גורמים לא שלטוניים בפעילות המחקר באקדמיה, דוגמת תעשיית התרופות וחרושת הארגונים הלא-ממשלתיים המעודדים אקטיביזם חברתי.

החופש האקדמי בהוראה הוא המשכו של אותו עניין: יש לשמור על עצמאותו של מתכנן או כותב הקורס בברירת נושאי הקורס, שיטות ההוראה והספרים או המאמרים שחובה על תלמידי הקורס לקרוא ולהבין. גם המטלות הנדרשות או הידע המוקדם הנדרש לקורס צריכים להיקבע עצמאית וללא שיקולים זרים. במוסד להשכלה גבוהה השומר על החופש האקדמי לא תורשה התערבות חיצונית בתהליכי הברירה הללו; בדרך כלל תורשה התערבות פנימית, במסגרת החובה להתאים קורס לתוכנית לימודים שלמה של המוסד.

אמנם, ככל שמדובר בתוכנית לימודים חדשה, מקובל לקיים דיון בגופים שונים של המוסד להשכלה גבוהה, והדיון הזה לא נחשב לפגיעה בחופש האקדמי של היחידה האחראית לתוכנית הלימודים.

דיון בתוכנית לימודים חדשה מתקיים, בנסיבות מתאימות, גם במסגרת הפעילות השגרית של הרגולטור הממלכתי, דוגמת המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) לגבי האוניברסיטאות והמכללות בישראל. מוסד ישראלי להשכלה גבוהה אינו רשאי לכונן תוכנית לימודים חדשה או תואר אקדמי חדש ללא אישור מראש של מל"ג.⁵ דיון בתוכנית לימודים חדשה יכול להתקיים גם כשמוסד להשכלה גבוהה מכונן תוכנית כזו לצורך קבוצה מוגדרת של תלמידים. לדוגמה, מוסדות להשכלה גבוהה מקיימים, מדי פעם בפעם, דיונים מפורטים עם צה"ל בדבר תוכניות לימודים במכללות הצבאיות. מוסד להשכלה גבוהה יכול לקיים דיון כזה ולהגיע לתוכנית לימודים מוסכמת, מתוך שמירה מתמדת על עצמאות השיקולים האקדמיים שלו. בעצם השותפות של מוסד להשכלה גבוהה עם גוף חיצוני בדבר תוכנית לימודים אקדמית מוסכמת אין שום דופי מבחינת השמירה על החופש האקדמי. אין דופי כזה גם כשמדובר בעניין של השותף לכלול בתוכנית הלימודים קורס מסוים, אם הקורס מתנהל בהתאם לחופש האקדמי

בממדי הנושאים של הקורס, שיטות ההוראה, המטלות ודרישות הקדם. ההתנגדות הנשמעת לעיתים לקיומן של תוכניות לימודים אקדמיות המיועדות לקצינים או לאנשי גופי ביטחון אחרים איננה מבטאת רצון להגן על החופש האקדמי, אלא התנגדות לשיתוף פעולה כלשהו של מוסד להשכלה גבוהה עם גוף ביטחוני, מתוך השקפות אנטי-ציוניות שוליות שאין כאן המקום לדון בהן.

חשוב מאוד להבין שהחופש האקדמי, גם במובן הזה של עיצוב הקורסים, אינו חופש גמור המתיר למרצה לעשות ככל העולה על דעתו. כל פעילות הוראה נערכת במסגרת דיסציפלינה מסוימת, בדרך כלל, או במסגרת דיסציפלינות אחדות, במקרים מיוחדים, אבל לעולם לא במתכונת המשוחררת מכל זיקה לכל דיסציפלינה.⁶ המרצה חופשי לברור לעצמו נושא לקורס שלו, אלא שעליו לברור מתוך נושאי המחקר של הדיסציפלינה שלו, ולעסוק בנושא הזה בהתאם למתודולוגיה הנתונה של הדיסציפלינה הזו, בכלל זה דרכי הפרשנות של ממצאים הנוהגות בקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה שלו או מקובלות עליה בתור חידוש לגיטימי במסגרת הדיסציפלינה. המרצה חופשי לברור לעצמו שיטה להצגת נושאי הקורס, שגרתית או חדשה, אלא שעליה לעמוד במבחנים המקצועיים של הצגה אחראית, אמינה והוגנת, של הנושאים שעל הפרק בקורס שלו. כל צעד של ברירה הוא צעד המבטא החלטה של המרצה, האמורה להיות חופשית מהתערבות חיצונית, מצד אחד, אבל גם לעמוד בדרישות פנימיות של התאמה לתוכנית לימודים, ולשמור על נאמנות מובהקת לאילוצים שהדיסציפלינה שלו מטילה על פעילות ההוראה שלו.

יושרה

ההתאמה הנדרשת מן החוקר ומן המרצה לעקרונות הדיסציפלינה שלו, לתוכנית הלימודים שהוא פועל בתוכה ולאילוצים הקשורים בהיותה של ההוראה אחראית ואמינה היא חובה אתית הנגזרת מערך היושרה.

יושרה אינה יושר: תיאור פעולה מסוימת של מהנדס, שופטת או חוקר בתור גילוי של יושרה מקצועית כולל יותר מאשר תיאור אותה פעולה בתור גילוי של יושר. מהנדס יכול לנהוג ביושר, ומתוך כך להיזהר מאוד מפגיעה בחיי אדם, בשלומם, בכבודו ובחירותו, ועדיין לא לנהוג ביושרה מקצועית של מהנדס המחייבת אותו להציע אך ורק פתרונות הנדסיים אופטימליים לבעיות שהוא נדרש אליהן.⁷

אמנם, לערך היושרה יש זיקה לסוגיות מוסריות.⁸ אדם המקבל על עצמו לפעול כבעל מקצוע מסוים או במסגרת ארגון מסוים לוקח בזה על עצמו להתנהל כראוי במסגרת הפעילות המקצועית שקיבל על עצמו. אדם כזה דומה לאדם המבטיח לחברו להתנהל בדרך מסוימת במסגרת פעילות משותפת שלהם, דוגמת אדם הבא בברית נישואין או אדם החותם על חוזה הוגן. קיום ההבטחה וכיבוד החוזה הם בגדר חובות מוסריות,

אולם התוכן של ההבטחה או של החוזה אינו מוסרי, אלא אתי, בהתאם לזהות של ברית הנישואין או החוזה לשיתוף פעולה.

לפיכך, ערך היושרה מחייב חוקרים במוסד להשכלה גבוהה לבצע פעילות מחקרית באותו מוסד בהתאם לייעוד של המוסד. הדבר מחייב אותם, בין השאר, לפעול במסגרת של הדיסציפלינה של כל אחד ואחת מהם, בהתאם למתודולוגיה שלה, כפי שהיא מתנהלת על ידי הקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה. כיוצא בזה לגבי מרצים במוסד להשכלה גבוהה: ערך היושרה מחייב אותם לבצע פעילות הוראה בקורס במסגרת הדיסציפלינה של כל אחד ואחת מהם, בהתאם לסילבוס של הקורס ותוכנית הלימודים שהקורס הוא חלק ממנה, בהתאם לדרישות המקצועיות של ההוראה ודרישות אחרות של המוסד להשכלה גבוהה.

הפרת חובה כלשהי מן החובות הנגזרות מערך היושרה היא בגדר התנהגות לא אתית. ככל שמעמדו של מי שקיבל על עצמו להיות חוקר או מרצה במוסד להשכלה גבוהה מקביל למעמדו של מי שהבטיח התנהלות מסוימת או חתם על חוזה להתנהלות מסוימת, הפרת חובה כזו היא גם בגדר התנהגות לא מוסרית.

אוטונומיה

טענות בדבר חופש אקדמי מוצגות לעתים כמסקנות העולות מן האוטונומיה של המוסדות להשכלה גבוהה. נראה עתה כי ניתוח היחסים בין מושג החופש האקדמי לבין מושג האוטונומיה של מוסדות להשכלה גבוהה מוביל למסקנה הפוכה: האוטונומיה אינה הבסיס של החופש האקדמי, אלא היא באה להיות מנגנון ארגוני להגנה על החופש האקדמי מפני התערבות פנימית או חיצונית לא ראויה.

חוק המועצה להשכלה גבוהה התשי"ח-1958 קובע בסעיף 15:

מוסד מוכר הוא בן-חורין לכלכל את ענייניו האקדמיים והמינהליים, במסגרת תקציבו, כטוב בעיניו.

בסעיף זה, "עניינים אקדמיים ומינהליים" – לרבות קביעת תוכנית מחקר והוראה, מינוי רשויות המוסד, מינוי מורים והעלאתם בדרגה, קביעת שיטות הוראה ולימוד, וכל פעולה מדעית, חינוכית או משקית אחרת.

לכאורה, הסעיף הזה מקנה לכל מוסד להשכלה גבוהה עצמאות מוחלטת לנהוג "כטוב בעיניו" בתחומי ההתנהלות הפנימית שלו. לאמיתו של דבר חלות עליו מגבלות משמעותיות בתחומים מהותיים של זהותו כמוסד להשכלה גבוהה.

המגבלה הברורה ביותר מופיעה בסעיף עצמו, בביטוי "במסגרת תקציבו". כיוון שתקציב מוסד להשכלה גבוהה, אוניברסיטה או מכללה מתוקצבת, רובו או כמעט

כולו, מגיע מתקציב המדינה, לא ייתכן בשום הסדר הוגן וסביר שמוסד כזה להשכלה גבוהה יחרוג "כטוב בעיניו" ממסגרת תקציבו בצפייה לכיסוי גרעונו מתקציב המדינה. להלן נחזור למסקנות נוספות העולות מהיות מוסד להשכלה גבוהה מוסד מתוקצב.

מגבלה נוספת מתבטאת בתיחום העניינים שבהם נהנה מוסד להשכלה גבוהה: "ענייני האקדמיים והמינהליים". מוסד להשכלה גבוהה אינו "בן-חורין" להגדיר מהם "ענייני האקדמיים" ולכלכל אותם כאוות נפשו, "במסגרת תקציבו". מוסד להשכלה גבוהה אינו "בן-חורין" לפטר מחצית מן הסגל האקדמי שלו, לבטל עקב כך תוכניות מחקר והוראה, לרכוש בסכום הנחסך בתקציבו חברת טיסה ולנהל אותה כעסק לכל דבר, לטובת בעלי המניות שלה, הלא הם חברי הוועד המנהל שלה. מובן מאילו שתרחיש כזו אינו בא בחשבון, מפני שתהיה בו חריגה מובהקת מכל מה שניתן לתאר, באופן סביר, בתור כלכול "ענייני האקדמיים והמינהליים" של המוסד.

מעצם זהותו של המוסד עולה החובה האתית (וכנראה גם המשפטית) לתחום את מכלול "ענייני האקדמיים" של המוסד על יסוד העקרונות שעסקנו בהם לעיל. העקרונות הללו כוללים גם תפיסה של חופש אקדמי, לשם מימוש הייעוד של המחקר והייעוד של ההוראה. חריגה מובהקת מן העקרונות הללו נוטלת מן המוסד את אופיו כמוסד להשכלה גבוהה ולכן היא לא באה בחשבון. חריגה קשה מתפיסת החופש האקדמי, כפי שתארנו אותה לעיל, גם היא נוטלת מן המוסד את אופיו כמוסד להשכלה גבוהה ולכן גם היא פסולה מבחינת האתיקה האקדמית (וכנראה גם מבחינת הדין). חריגה קלה יותר מתפיסת החופש האקדמי מורידה את רמת האקדמיות של המוסד להשכלה גבוהה ולכן גם היא פסולה מבחינת האתיקה האקדמית.

החופש האקדמי הוא, אפוא, אחד מן המרכיבים המכוננים של מוסד להשכלה גבוהה ועליו להיות מוגן מפני כל פגיעה בו, בין בהתערבות פנימית ובין בהתערבות חיצונית. מוסד להשכלה גבוהה הוא "בן-חורין" להגן על החופש האקדמי "כטוב בעיניו", בדרכים אפקטיביות וסבירות שאין בהן עצמן פגיעה בעיקרון כלשהו העומד ביסוד הזהות שלו כמוסד להשכלה גבוהה. תפיסת החופש האקדמי היא בעיקרה נתונה; הדרכים להגנתו יכולות להיות גמישות יותר.

לכאורה, הגנה מפני התערבות פנימית אמורה להיות מעוגנת היטב בהסדרים הפנימיים של המוסד להשכלה גבוהה, כגון חוקתו, תקנוניו ואף המבנה הארגוני שלו. למעשה, ההתנהלות השגרתית המקובלת של מוסד להשכלה גבוהה משופעת מצבים שבהם עלולה להתעורר בעיית התערבות פנימית בחופש האקדמי. ייתכן שתתעורר בעיה של התערבות פנימית של חברי הסגל האקדמי, כשהם ממלאים תפקידים במסגרת המוסד להשכלה גבוהה או כשהם חברים בוועדה מרכזית מוועדותיו, ומקבלים החלטות בדבר תוכניות לימודים או מינויים והעלאות בדרגה בתחומי מחקר והוראה הנמצאים הרחק מתחום המומחיות האישית שלהם. ייתכן שתתעורר בעיה

של התערבות פנימית של גוף בעל סמכות במוסד להשכלה גבוהה שאינו מורכב רק מאנשי הסגל האקדמי של המוסד אלא גם או רק מבני-אדם אחרים. בארצות הברית הם יכולים להיות נציגי הממשל, כשמדובר באוניברסיטה ציבורית של מדינה מסוימת, ואצלנו הם יכולים להיות תורמים או מומחים חיצוניים בכלכלה וכדומה. השיקולים העומדים ביסוד החלטות של גופים כאלה יכולים להיות שונים ומשונים, באופן המעורר שאלה בדבר היחס בין טיב החלטותיהם לבין חובת השמירה על החופש האקדמי.⁹ אלו הן סוגיות מעניינות בתחומי האתיקה האקדמית והחופש האקדמי, אבל נניח להן כאן.

התערבות חיצונית היא התערבות של בני-אדם או גופים שאין להם כשלעצמם שום מעמד מוגדר ומחייב במסגרת ההסדרים הפנימיים של המוסד להשכלה גבוהה. בין אלה יכולים להיות מפלגה, ארגון לא-ממשלתי, קבוצה מאורגנת של בוגרי המוסד להשכלה גבוהה שיש לה עניין במסורת הליכותיו או בשינוי שלה, וכל כיוצא באלה. ניסיון התערבות חיצונית מכיוונים כאלה לובש את הצורה של הפעלת לחץ אישי, תקשורת, פוליטי, כלכלי וכדומה על גופים של אותו המוסד להשכלה גבוהה או על אישים מרכזיים בו כדי שיפעלו בהתאם לכיוון ההתערבות.

חובתו של מוסד להשכלה גבוהה היא להגן על החופש האקדמי מפני כל התערבות חיצונית כזו. חלק מן ההגנה ילבש את הצורה של דבקות מוחלטת וגלויה בהסדרים הפנימיים של המוסד להשכלה גבוהה המיועדים לשמור על החופש האקדמי, בלי לסטות מהם אף כמלוא הנימה עקב הלחץ החיצוני המופעל. הגנה כזו יכולה להיות אפקטיבית, ככל שמקור הלחץ המופעל על המוסד להשכלה גבוהה אינו חזק. הגוף החזק ביותר המסוגל להפעיל לחץ על מוסד להשכלה גבוהה, שהוא גם גוף חזק במיוחד בכל הקשר אזרחי בכל מדינה דמוקרטית, הוא הממשל, במיוחד בדמות גופי הרשות המבצעת שלו.

כיצד מופעלת הגנה על החופש האקדמי נוכח גופי ממשל? לשאלה זו נחזור בסעיף הבא, שיעסוק ברגולציה.

נחזור עתה למגבלות המוטלות על מוסד להשכלה גבוהה, גם כשהוא "בן-חורין" לכלכל את ענייניו האקדמיים והמינהליים... כטוב בעיניו". מוסד להשכלה גבוהה הוא גוף בעל מעמד ציבורי, גם מפני שיש עניין ציבורי מובהק בקיומו וגם מפני שיש לו סמכויות שלטוניות.¹⁰ לכלל האזרחים יש עניין מובהק בקיומה של מערכת מוסדות להשכלה גבוהה, המקיימת מחקר מתקדם, מכשירה בעלי מקצועות שונים ומחזקת את "הטון האינטלקטואלי" של האזרחים הצעירים, בין השאר. מעמד ציבורי כזה מביא איתו מערכת חובות אתיות (ואחרות) החלה על כל גוף בעל אופי ציבורי. דוגמה מובהקת היא ההגיונות הנדרשת בהליכי מינויים חדשים והעלאות בדרגה של חברי הסגל האקדמי. קל להעלות על הדעת, אפילו מתוך הזיכרון המצטבר של כל חבר סגל

אקדמי ותיק, דוגמאות חיות להליכים שיש ספק משמעותי בהגיונותם. כאשר נופל פגם גלוי בהגיונות הליך במוסד להשכלה גבוהה, יש לאחראים על ההליך ק"נ דרכים להצדיק את הפגם באצטלה אקדמית, אולם המוסד להשכלה גבוהה שהם פועלים בו אינו "בן-חורין" לנהוג בהליכים האלה "כראות עיניו", על אף שבסעיף 15 של חוק המועצה להשכלה גבוהה, שאותו הבאנו לעיל, מוזכרים "מינוי מורים והעלאתם בדרגה" בין אותם "עניינים אקדמיים ומינהליים" של מוסד להשכלה גבוהה. הליך המתנהל בגוף ציבורי (או "מעין ציבורי") חייב להיערך באופן הוגן, ואם איננו מתנהל כך, כי אז ניתן לבקש סעד מבית המשפט. בכמה מקרים כאלה, ומקרים דומים של פגם בתקינות, אכן פסקו בתי משפט בישראל לטובת חברי סגל אקדמי ונגד המוסד להשכלה גבוהה שהם חברי הסגל האקדמי שלו.¹¹

דוגמה חשובה במיוחד למגבלות המוטלות על מוסד להשכלה גבוהה "בעניינים אקדמיים ומינהליים" נוגעת להגדרת ההבחנה בין פעילות אקדמית רגילה לבין פעילות אקדמית חריגה.¹² סוגיית ההבחנה עלתה כאשר כמה אוניברסיטאות החליטו לשלם לחברי הסגל האקדמי שלהן "מענק אקדמי" בתמורה לפעילות אקדמית שהן קראו לה "חריגה", כדוגמת הדרכת תלמידים לתארים גבוהים או שיפוט הצעות מחקר או עבודות מדעיות. אוניברסיטת תל-אביב טענה בבית-המשפט כי הסנאט שלה החליט שהדרכת תלמיד בכתבי עבודה לתואר השלישי או השני נתונה להחלטתו של איש הסגל, כראות עיניו. עוד טענה האוניברסיטה כי החלטה בניגוד לעמדת הסנאט היא פגיעה בחופש האקדמי. בית המשפט לא קיבל את הטענה: "כל החלטה של גוף מינהלי עשויה להיות כפופה לביקורת ולערעור של בית המשפט – והחלטת הסנאט בעניינינו כפופה אף היא כאמור" (סעיף 21 לפסק-הדין). הנה כי כן, גם הגדרת פעילות אקדמית "רגילה" וגם קביעת החופש של איש סגל בשאלות הדרכת תלמידים לתארים גבוהים אינן נתונות להחלטת מוסד להשכלה גבוהה, אלא מתקבלות על רקע תפיסה של חופש אקדמי ושל פעילות אקדמית "רגילה" שאינן בשליטת המוסד להשכלה גבוהה שמדובר בו.¹³

המגבלות המוטלות על מוסד להשכלה גבוהה בהיותו בעל סמכויות שלטוניות מובנות מאליהן. מוסד להשכלה גבוהה מעניק תארים אקדמיים המוכרים ככאלה בהקשרים משפטיים שונים. מובן מאליה שההתנהלות בתחום פעילות אקדמית כזו חייבת לעמוד בדרישות המקובלות מגוף כלשהו בעל סמכות שלטונית, כגון הדרישות לסבירות ולהגיונות.

המסקנה העולה מן הדיון באוטונומיה של המוסדות להשכלה גבוהה נראית חד-משמעית. מוסד להשכלה גבוהה הוא "בן-חורין" לכלכל את ענייניו האקדמיים והמינהליים, במסגרת תקציבו, כטוב בעיניו, אולם מגבלות אתיות משמעותיות מסוגים שונים (וגם מגבלות אחרות) מוטלות על מה שהוא רשאי לראות בתור "ענייניו האקדמיים והמינהליים" ומה שהוא רשאי לראות בתור "טוב בעיניו". אלה

הן גם מגבלות אתיות הנובעות מעצם זהותו כמוסד להשכלה גבוהה וגם מגבלות הנובעות מאופיו הציבורי ומכוחו החוקי.

רגולציה ממלכתית

במדינה מתוקנת, רשויות המדינה נושאות באחריות לקיום מרכיבי התשתית של החיים האזרחיים, הדרושים כדי שכל אזרח יוכל לקיים שגרה של חיים סבירים ומשמעותיים. לפיכך, הרשויות נושאות באחריות לקיום התשתית ולתקינותה בתחומי הביטחון האישי, הבריאות, החינוך, התרבות, התחבורה וכיוצא באלה. אחד מתחומי התשתית החינוכית הוא תחום ההשכלה הגבוהה.¹⁴

כיוון שהמדינה נושאת באחריות לתחום בסיסי כזה, גם אם היא לא מקיימת אותו בכוח המנגנונים משלה, היא חייבת לפקח על המנגנונים הקיימים ולנקוט את הצעדים הדרושים, לעזרה או לשינוי, כדי להבטיח את תקינות השרות הניתן לאזרחים באמצעות התשתית הנאותה. זוהי אחת הדרכים שבהן נכנס לתוך תמונת המדינה המתוקנת הרעיון של רגולציה ממלכתית. בתחום הבריאות, לדוגמה, המדינה חייבת לקיים מנגנון של רגולציה ממלכתית, המיועד לבקרה של המוסדות הציבוריים והפרטיים בתחום הבריאות ולהכוונה שלהם כדי להבטיח את התקינות המובהקת של פעילותם. ברחבי העולם הדמוקרטי, חלק מן המוסדות להשכלה גבוהה שייכים למדינה זו או אחרת וחלק מהמוסדות הללו הם פרטיים או ציבוריים, הנתונים לרגולציה.

מי אמור לבצע רגולציה של מוסד פרטי או ציבורי שאינו מוסד של המדינה? התשובה המלאה לשאלה זו נפתחת בהבחנה בין מוסדות שהמדינה מתקצבת לבין המוסדות שאינם סמוכים אל שולחנה של המדינה. כאשר לפנינו מוסד להשכלה גבוהה, למשל אוניברסיטה כלשהי בישראל שעיקר תקציבה בא מתוך תקציב המדינה, הרגולציה בדבר המוסד תהיה בעלת יסוד כפול, גם מטעם הציבור וגם למען הציבור. רגולציה מטעם הציבור מתמקדת באופן שבו אותו מוסד משתמש בתקציב שניתן לו מידי המדינה, מידי ציבור "משלמי המיסים". רגולציה למען הציבור מתמקדת באיכות הפעילות המתנהלת באותו מוסד, ובוחנת אם היא מעניקה לציבור את השירות הראוי במסגרת מערכת המוסדות להשכלה גבוהה. כאשר לפנינו מוסד להשכלה גבוהה שאינו נהנה דרך קבע מתקציב המדינה, הרגולציה בדבר אותו מוסד תהיה רק למען הציבור, ותתמקד באיכות הפעילות המתנהלת בו.

רגולציה מטעם הציבור ורגולציה למען הציבור אינן מנותקות זו מזו, שהרי אחת מן הבדיקות שרגולציה בדבר מוסד חייבת לערוך היא האם התקציב המגיע מידי המדינה משמש לפעילות בעלת האיכות הראויה. אך בדיקה מטעם הציבור יכולה לתת את הדעת גם על עניינים נוספים, כמו סדרי העדיפויות של אותו מוסד בניצול

המשאבים שהועמדו לרשותו מתקציב המדינה. אפשר שהציבור, כפי שהוא מיוצג על ידי שליחיו, בפרלמנט ובממשלה, יבקש להעדיף תחום מסוים ולקדם אותו. לא יעלה על הדעת שהעדפה כזו תביא למחיקתו של תחום או לניוונו,¹⁵ אולם בהחלט ייתכן שעדיפות תינתן לתחום אחר, להרחבה ניכרת של תחומים קיימים או לפתיחת מסלולי מחקר והוראה בתחומים נוספים.

רגולציה למען הציבור המתמקדת, כאמור, באיכות הפעילות האקדמית, יכולה לעסוק בבדיקת התקינות של הפעילות האקדמית, בתחומי המחקר וההוראה, במוסד להשכלה גבוהה. היא יכולה לבדוק את הרמה האקדמית של המחקר בתחום כלשהו ואת הרמה האקדמית של ההוראה בתחום זה או אחר, אבל היא עליה לערוך גם בדיקות נוספות של תקינות הפעילות האקדמית. לשם ההבהרה, נתבונן בקצרה בדוגמה של רגולציה בתחום אחר. רגולציה למען הציבור של בית חולים, בידי הרגולטור הממלכתי של מערכת הבריאות, תעסוק, בין השאר, בבדיקת היחס בין הפעילות הנעשית בבית החולים לבין הזהות המוגדרת של בית החולים, המתבטאת בייעודו, בשיטותיו ובאתיקה המקצועית והארגונית שלו. אם יתברר שהצוות הרפואי עוסק, לדוגמה, בהטפה דתית, בניסיון להמיר את דתם של המטופלים באצטלה רפואית, ינקוט הרגולטור אמצעים נאותים כדי להפסיק פעילות הטפה והמרה כזו, מפני שהיא אינה כלולה בייעוד של בית חולים, בתור שכזה, והיא מנוגדת לאתיקה של הטיפול הרפואי.

כיוצא בזה, רגולציה למען הציבור של מוסד להשכלה גבוהה, בידי הגורם הממלכתי האחראי על הרגולציה של מערכת המוסדות להשכלה גבוהה, תעסוק, בין השאר, בבדיקת היחס בין הפעילות הנעשית במוסד זה לבין הזהות המוגדרת שלו, המתבטאת בייעודו, בשיטותיו ובאתיקה המקצועית והארגונית שלו. אם יתברר שהסגל האקדמי עוסק, לדוגמה, בהטפה מפלגתית, בניסיון לגייס תמיכה במפלגות מסוימות באצטלה אקדמית, ינקוט הרגולטור אמצעים נאותים כדי להפסיק פעילות הטפה וגיוס כזו, מפני שהיא אינה נמצאת בייעוד של מוסד להשכלה גבוהה, בתור שכזה, והיא מנוגדת לאתיקה האקדמית. ממצאים כאלה הם חמורים כשלעצמם כאשר הם עולים מבדיקת רגולציה למען הציבור, אבל חומרתם רבה עוד יותר כאשר הם עולים מבדיקת רגולציה מטעם הציבור, במוסד מתוקצב להשכלה גבוהה, שבו התמונה המצטיירת היא של שימוש הנעשה בכספי "משלם המיסים" להטפה מפלגתית ולגיוס תמיכה במפלגות מסוימות באצטלה אקדמית.

נחזור עתה לבדיקת הרגולטור למען הציבור בדבר המוסדות להשכלה גבוהה כאשר על הפרק נמצאת הרמה האקדמית של הפעילות האקדמית. הדעת נותנת שבדיקה מקצועית, יסודית ואחראית, של רמת המחקר בתחום מדעי כלשהו, במסגרת מוסד להשכלה גבוהה, חייבת להיערך בידי מומחים לתחום ולמחקר האקדמי שלו. יש מומחים כאלה בסגל האקדמי של אותו מוסד ויש מומחים כאלה בסגל האקדמי של

מוסדות אחרים להשכלה גבוהה, בישראל ומחוצה לה. בידי מי ראוי להפקיד את הבדיקה למען הציבור?

חזקה על הסגל האקדמי במוסד להשכלה גבוהה, שהוא מעוניין לקיים מחקר בתחומם ברמה גבוהה ככל האפשר, בהתאם לאמות המידה של הקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינות השונות. אך גם חזקה על מוסד להשכלה גבוהה שהוא עומד לימינם של המומחים שלו בתחום מסוים, ולא ישוש לביקורת עליהם. לכן, מנהג העולם הוא שלא להסתפק בבדיקות איכות פנימיות, אלא לקיים גם בדיקות חיצוניות. ועדה חיצונית הבודקת באופן תקופתי את הרמה האקדמית של המחקר, בתחום מסוים, במסגרת אוניברסיטה מסוימת, היא בגדר ועדה חיצונית, אם הרגולטור ממנה אותה, אבל היא יכולה להיות בגדר ועדה חיצונית גם אם האוניברסיטה עצמה ממנה אותה ובלבד שיהיו בו מומחים מובהקים מן הסגל האקדמי של אוניברסיטאות מובילות באותו תחום מחקר.¹⁶

רגולציה של האתיקה האקדמית

ומה באשר לאתיקה האקדמית? מי אמור לקיים רגולציה בדבר שמירתה הראויה?

החוכמה העממית מובילה אל תשובה רווחת ולא מוצלחת: רגולציה עצמית. מובן שבתחום של פעילות אנושית שכל העוסקים בה נוהגים כמלאכי השרת, רגולציה עצמית של האתיקה בתחום נשמעת רעיון טבעי; אלא שאין תחום כזה של פעילות אנושית, ובכל תחום דרושה מערכת בקרה של ההתנהלות האתית. הניסיון המצטבר בהפקדת מנגנון הבקרה של האתיקה באופן בלעדי בידי קהילת הפעילים בתחום אינו מוצלח.

שני מכשולים כבדים מונעים כל מימוש אחראי של רגולציה עצמית של האתיקה האקדמית במוסדות להשכלה גבוהה בישראל. ראשית, אין אתיקה אקדמית של המערכת כולה, אפילו לא במתכונת הרכה המקובלת באוניברסיטאות ומכללות רבות בארה"ב של תמיכה בהצהרה כללית בדבר עקרונות אתיקה אקדמית.¹⁷ בדרך כלל, גם אין קוד של אתיקה אקדמית לכל אוניברסיטה ומכללה בפני עצמה, דוגמת הנוהג הרווח במוסדות רבים להשכלה גבוהה מחוץ לישראל. יש קוד אתי רק לאוניברסיטה אחת, וקוד אתי בשלבי פיתוח מעורפלים באוניברסיטה נוספת. יש קודים אתיים בודדים במערכת עשרות המכללות. מצב כזה אינו בסיס לרגולציה עצמית ראויה לשמה בדבר האתיקה האקדמית.

שנית, אין מקום לסמוך על המוסדות להשכלה בישראל שיקיימו רגולציה עצמית של ממש בדבר האתיקה האקדמית. דוח של מבקר המדינה בדבר אכיפת תקנון המשמעת במוסדות להשכלה גבוהה¹⁸ חשף תמונה עגומה מאוד של רפיון באכיפה. ובמקום שבו מוסד אינו טורח כראוי לאכוף על חברי הסגל שלו את הנורמות המשמעתיות

שלו, שפגיעה בהן עלולה להביא לענישת העברייין, אין מקום להניח כי הוא יטמיע בהם באופן סביר את הנורמות האתיות הנדרשות, כאשר פגיעה בהן אינה מלווה בשום צעדי ענישה.

המסקנה הברורה היא שבמצב הנוכחי אין שחר להצעה להפקיד את ההקפדה על האתיקה האקדמית בידי מנגנונים של רגולציה עצמית. רגולטור ממלכתי חייב להיות מעורב ברגולציה סבירה של האתיקה האקדמית. על טיבה של הרגולציה הממלכתית הראויה נעמוד בפירוט נוסף להלן.

המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) היא הרגולטור הממלכתי של מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל. היא ממלאת את התפקידים של רגולטור למען הציבור ורגולטור מטעם הציבור. במסגרת זו היא מקיימת מנגנון של בדיקת כל הצעה לפתיחת תוכנית לימודים חדשה במוסד להשכלה גבוהה ומקיימת מנגנון של בקרת איכות המחקר וההוראה בתחומי הפעילות האקדמית במוסדות להשכלה גבוהה. היא עשתה ניסיון לעסוק גם בבקרת האתיקה האקדמית בנושאים מסוימים, ובכך נעסוק בהרחבה בסעיף הבא.

לפני כן, נחזור לשאלה שעלתה בסעיף הקודם וכאן המקום להשיב עליה: שאלת ההגנה על החופש האקדמי לנוכח גופי ממשל.

הסדר סביר, ההולם את ערכי הדמוקרטיה, להגנה על החופש האקדמי במוסדות להשכלה גבוהה מפני התערבות חיצונית של גופי ממשל, עומד על כינון רגולטור ממלכתי למערכת ההשכלה הגבוהה. רגולטור כזה יוכל להגן על החופש האקדמי מפני גופי ממשל אך ורק אם יהיה ראוי לאמון כפול: אמון של גופי הממשל שהוא ממלא כראוי את התפקידים של רגולטור מטעם הציבור ורגולטור למען הציבור, מצד אחד, ואמון של המוסדות להשכלה גבוהה שהוא מונע התערבות חיצונית לא מוצדקת של גופי הממשל במערכת ההשכלה הגבוהה, מצד שני.¹⁹

ראשי מוסדות להשכלה גבוהה עשויים להיות מעוניינים לנהל את המגעים שלהם עם גופי ממשל באופן עצמאי, הווה אומר ללא תיווך או מעורבות של מל"ג במגעים הללו. אפשר אולי להבין את הרצון של ראשי ארגונים להיות עצמאיים במגעים החיצוניים ככל האפשר, אולם המנהג הרווח של ניהול מגעים עוקפי-מל"ג עם גופי ממשל מחליש את היכולת של מל"ג להגן על מוסדות להשכלה גבוהה מפני התערבות חיצונית בעייתית של גופי ממשל. לא סביר ולא הוגן לדרוש מהרגולטור לספק הגנה אפקטיבית מפני גורם שמקיימים איתו מגעים עצמאיים לחלוטין. לשם הגנה אפקטיבית על החופש האקדמי מפני התערבות לא מוצדקת של גופי ממשל, המוסדות להשכלה גבוהה אמורים לקבל את ההנחיות של מל"ג בתור הרגולטור הממלכתי שלהם. קשה להצדיק טענות ומענות של מוסד להשכלה גבוהה בדבר חולשת מל"ג, כשהוא מתעלם לפי נוחיותו הארגונית מהנחיות מל"ג בנושאים

משמעותיים.

לסיום הדיון ברגולציה הממלכתית נזכיר את הרכב מל"ג. על פי החוק, יו"ר מל"ג הוא שר החינוך ולפחות שני שלישים מחבריה "יהיו בעלי מעמד בשדה ההשכלה הגבוהה" שהשר המליץ עליהם. מנהג רווח הוא לזהות "מעמד בשדה ההשכלה הגבוהה" עם חברות בסגל האקדמי של מוסד כלשהו להשכלה גבוהה. באופן אידיאלי, חזקה הייתה אמורה להיות על חברי מל"ג, שהיא רגולטור ממלכתי, שהם פועלים בה לטובת הכלל, בהתאם לעקרונות הראויים של הרגולציה הממלכתית של מערכת ההשכלה הגבוהה. לאמיתו של דבר, היה יו"ר מל"ג (לא הנוכחי) שפעל בה מטעמים פוליטיים, והיו חברי מל"ג שפעלו בה כנציגי אינטרסים של המוסדות להשכלה גבוהה שהם כיהנו בהם. תופעות כאלו מחלישות את כוחה של מל"ג למלא כראוי את תפקידה כרגולטור ממלכתי אמין. אולי אפשר לתקן את המעוות בהרכב אחר של מל"ג, אולם אין כאן המקום להאריך בזה.

עדות: על אתיקה, רגולציה וההתנגדויות

בחלק זה של המאמר אציג את עדותי בדבר הניסיון שהייתי מעורב בו לאחרונה לאפשר למועצה להשכלה גבוהה למלא את תפקידה כרגולטור ממלכתי בתחום מסוים של האתיקה האקדמית. תיאור מלא של הניסיון על כלל האירועים, הניתוחים והלקחים שלו מצריך ספר שלם, לכן כאן נתמקד רק בכמה היבטים מרכזיים. אדגיש מראש כי חלקי בניסיון הזה, מאל"ף ועד תי"ו, היה מעוגן בתפיסות שהצגתי לעיל בדבר אתיקה, אקדמיה, אתיקה אקדמית, חופש אקדמי ורגולציה ממלכתית.²⁰

א. המנדט

במהלך השנים קיבלו מל"ג ושירי חינוך תלונות רבות של סטודנטים על מרצים שעסקו בהטפה פוליטית במסגרת פעילותם בתור מרצים, בין השאר במהלך שיעוריהם. מל"ג הקדישה לנושא הזה ארבע ישיבות. לבסוף, בישיבתה ביום 21.12.2010, היא החליטה לפרסם "גילוי דעת מטעם המועצה להשכלה גבוהה". עיקרי גילוי הדעת היו שלושה: ראשית, "הכרה בחשיבות העליונה של החופש האקדמי והמצוינות האקדמית", שנית, "שלילה מוחלטת" של "כל ניסיון לפוליטיזציה של האקדמיה",²¹ ושלישית, הקביעה כי השמירה על החופש האקדמי וההגנה מפני פוליטיזציה הן "באחריות המוסדות האקדמיים". לפי אותה החלטה של מל"ג, "בתוקף תפקידה [על מל"ג] לוודא שאכן המוסדות מקיימים אחריותם זו".

במסמכים שנמסרו לי על ידי מל"ג בדבר המוסדות להשכלה גבוהה ובדבר מל"ג, לא מצאתי שום עדות לפעילות סדורה וגלויה לאימוץ עקרונות גילוי הדעת האמור של מל"ג במוסדות להשכלה גבוהה וגם לא לפעילות בקרה של מל"ג בנושא זה.

מובן מאליו שאפס מעשה כזה הוא בלתי-תקין בעליל. במצב כזה, המוסדות להשכלה גבוהה אינם פועלים לפי הנחיות הרגולטור הממלכתי והוא עצמו אינו מקיים שום בקרה על ההתנהלות שלהם בחלק זה של האתיקה האקדמית. עקב כך, עלתה ההצעה לתת לעקרונות גילוי הדעת האמור של מל"ג ביטוי מפורט יותר במתכונת של "קוד אתי" בדבר "ההתנהלות הראויה בתחומי חפיפה בין פעילות אקדמית לפעילות פוליטית במוסדות להשכלה גבוהה". שר החינוך, יו"ר מל"ג, מינה אותי לכתוב המלצות בעבור מל"ג בדבר קוד אתי כזה.

ראוי להבהיר מיד כי אין המדובר ב"קוד אתי לאקדמיה" או "קוד אתי למוסדות האקדמיים".²² קוד אתי למוסד אקדמי אמור להקיף את כל תחומי הפעילות האקדמית ולקבוע את הכללים של ההתנהגות הראויה בכל אחד מהתחומים הללו, בהתאם לערכים המכוננים של האקדמיה ושל המוסד האקדמי עצמו ובהתאם לערכים ולעקרונות של המחקר וההוראה האקדמיים. קוד אתי לאקדמיה הוא מסמך כגון זה, האמור לחול על כל מוסד אקדמי באשר הוא. המנדט שלי לא התקרב להיקף הרחב הזה, אלא התמקד בפינה אחת, זו שיש בה חפיפה אפשרית בין פעילות אקדמית לפעילות פוליטית, ולכן חשש לשימוש לרעה בהקשרי ההוראה והמחקר למטרות פוליטיות פסולות.

ב. מהי פעילות פוליטית

מובן מאליו כי הצעד הראשון בפיתוח המסמך המבוקש הוא אפיון רלבנטי של המושג "פעילות פוליטית". הקלישאה המוכרת, "הכול פוליטי", לא עוזרת לנו באפיון התופעה הרלוונטית. אם אדם מלמד קורס במתמטיקה על משוואות דיפרנציאליות חלקיות הוא לא מעסיק אותי בהקשר הנוכחי, גם אם מיישמו יאמר על הפעילות של המרצה למתמטיקה שהיא פוליטית, במובן כזה או אחר.

האפיון של "פעילות פוליטית" במסמך ההמלצות הוא צר מאוד, כראוי להקשר שבו מדובר על מגבלות האמורות לחול על התנהגות. רעיון המפתח של האפיון הוא הזיקה לפעילות המפלגתית הנוכחית ולמאבק הבין-מפלגתי הנוכחי המתנהל בזירות המוכרות:

פעילות פוליטית היא:

- (א) כל פעילות שיש בה תמיכה ישירה במפלגה, המיוצגת בכנסת או פעילה בציבור, או שיש בה התנגדות ישירה למפלגה כזו, באופן מפורש;
- (ב) כל פעילות שיש בה תמיכה ישירה בנציג מפלגה בכנסת או במי שיש לו זיקה מובהקת אליה, בתור שכזה, או שיש בה התנגדות ישירה לאדם כזה, בתור שכזה, באופן מפורש;

(ג) כל פעילות שיש בה תמיכה ישירה בעמדה מסוימת במחלוקת ציבורית מוכרת, הבאה לידי ביטוי מתמשך בכנסת ובשיח הציבורי, בזיקה ברורה למפלגה או למפלגות, בכנסת או מחוצה לה, או התנגדות ישירה לעמדה כזו, באופן מפורש.³²

ההוראה האקדמית בתחומים אחדים, כדוגמת משפטים, מדעי המדינה ופילוסופיה, עשויה לעסוק מדי פעם בנושא השנוי במחלוקת ציבורית, אבל ייתכן שהיא תהיה ללא דופי אתי, אפילו אם המחלוקת "באה לידי ביטוי מתמשך בכנסת ובשיח הציבורי, בזיקה ברורה למפלגה או למפלגות, בכנסת או מחוצה לה". בלשון מסמך ההמלצות:

מוסד להשכלה גבוהה יגן על הסטודנטים שלו מפני פעילות פוליטית או פעילות אחרת של חבר הסגל האקדמי שלו החורגת ממסגרת חופש ההוראה במסגרת החופש האקדמי.

דיון אקדמי במסגרת קורס, בהתאם לסילבוס של הקורס, במסגרת דיסציפלינה אקדמית מסוימת, בסוגיה שיש לה נגיעה לנושאים שיש בהם פעילות פוליטית, תוך הצגה מקצועית ומכובדת של הטענות לכאן ולכאן, אינה בגדר פגיעה בסטודנטים, הטעונה הגנה של המוסד.⁴²

שיעור במשפטים יכול לעסוק בסוגיות של הדין הבינלאומי בשטחים שבתפיסה לוחמתית, שיעור במדעי המדינה יכול לעסוק בשאלות יחסי דת ומדינה במדינה דמוקרטית, שיעור בפילוסופיה יכול לעסוק בעמדות פילוסופיות בדבר סירוב מצפוני ואי-ציות אזרחי. אולם כדי שלא יהיה בדיון דופי אתי, הוא חייב להיעשות במסגרת הדיסציפלינה של הקורס, ולא במתכונת של הגיגים פובליציסטיים; בהתאם לסילבוס של הקורס, ולא במנותק מנושאי הקורס כפי שהם מוגדרים בסילבוס; תוך הצגה מקצועית, ולא הצגה שאין לה אחיזה ברורה במקצוע הנלמד; תוך הצגה מכובדת, ולא מתוך זלזול גלוי בעמדות שהמרצה אינו מזדהה איתן; ותוך הצגת טענות לכאן ולכאן, לא רק טענות בזכות עמדתו של המרצה, כאילו אין עמדות אחרות. כך אפשר לעסוק בכל נושא השנוי במחלוקת באופן ראוי, ללא דופי אתי. אני לא רואה קושי לעמוד בדרישות האתיות הללו.

ג. תגובות - לפני ואחרי

מסמך ההמלצות זכה לתגובות רבות, מסוגים שונים ומשונים, ובמאמר הזה נעסוק בתגובות אחדות שיש בהן עניין עקרוני. בהקשר הנוכחי נבחין, קודם כול, בין תגובות שהתפרסמו לפני שהמסמך בא לעולם לבין התגובות על המסמך עצמו.

מיד לאחר ההודעה על המינוי שלי נפתחה עצומה באתר עצומות במרשתת. הכותרת שלה: "נצפצף על מסקנות ועדת בנט-כשר". התוכן: "אנחנו, מרצות ומרצים באקדמיה, מכריזים/ות מראש, כי נתעלם לגמרי ממסקנות וועדת כשר לקביעת 'כללים מנחים להתבטאויות פוליטיות של מרצים באקדמיה'. לשלטון אין שום סמכות

לקבוע, כיצד להתבטא באקדמיה".²⁵

מובן שההתבטאות בדבר ועדה לקביעת "כללים מנחים להתבטאויות פוליטיות של מרצים באקדמיה" לקוחה לא מכתב המינוי שלי אלא מכותרת כוזבת של 'הארץ'. נוסח העצומה שלפנינו מעיד על חותמיה: לא האתיקה של הדיון האקדמי האחראי בראש מעייניהם. גם הכינוי "ועדת בנט-כשר" מעיד על כוונה נסתרת. הוועדה לשינוי חברתי כלכלי, למשל, נקראת "ועדת טרכטנברג" ולא "ועדת נתניהו-טרכטנברג", על שם מי שמינה את הוועדה ומי שמונה לעמוד בראשה.

ולבסוף, הגישה הכללית המתבטאת בנוסח העצומה. מטלת המינוי שלי הייתה להגיש המלצות לרגולטור הממלכתי של ההשכלה הגבוהה בישראל. בהרכב הנוכחי של מל"ג יש רוב מוחלט לחברי הסגל האקדמי של המוסדות להשכלה גבוהה. משתמע מהעצומה שהחותמים לא יכבדו החלטות של מל"ג לאמץ המלצות שאגיש להן, כלומר "יצפצפו" על החלטות הרגולטור, שהם קוראים לו "השלטון", על אף שהוא מורכב ברובו המכריע מנציגי האקדמיה עצמה. דיון אקדמי אחראי בהתנהלות מל"ג היה נפתח בתפיסה ברורה של מעמד הרגולטור הממלכתי, שיש בו רוב לנציגי הגופים שהוא הרגולטור שלהם. הודעה בדבר התעלמות גמורה לא נועדה לדיון כזה, אלא לשם עניין אחר. מיד נראה מהו אותו עניין אחר.

מכתב ההמלצות הוגש ליו"ר מל"ג, שר החינוך, ביום 11 במאי 2017. המסמך הגיע לידי התקשורת (אינני יודע מידי מי ואינני יודע אם כראוי), קישורית שניתנה בידיעות שנתפרסמו בתקשורת, והוא עורר תגובות מכיוונים שונים. עד מהרה יצא המרצע מן השק והתברר באופן פומבי מהו אותו עניין אחר שראינו לעיל. הנה, לדוגמה, קטע מתוך "החלטת מועצת הפקולטה למדעי החברה והרוח באוניברסיטת בן-גוריון בנגב", מיום 12 ביוני 2017: היא "מוחה נגד כוונת שר החינוך להביא לאישור מל"ג קוד אתי ולחייב את מוסדות ההשכלה הגבוהה לפעול על פיו. לדעתנו, במהלך שהוא מקדם, שר החינוך חותר לכונן מערכת מעקב ופיקוח על אמירות מרצים באוניברסיטאות ובמכללות. זהו צעד פסול שמאפיין משטרים טוטליטריים ומצטרף למגמה הכללית של השתקת ביקורת דמוקרטית על השלטון".

בהחלטה שלפנינו אין אף מילה לגופו של מסמך ההמלצות. גם אין בה זכר להחלטות מל"ג בנושאי החופש האקדמי והפוליטיזציה מסוף 2010, שההתעלמות הכללית מהן, גם של הפקולטה הזאת עצמה, עומדת ביסוד היוזמה של יו"ר מל"ג. ההחלטה מייחסת לו כוונה מעשית, "לכונן מערכת מעקב ופיקוח על אמירות מרצים", אף שאין לכוונה כזו שום זכר בכתב המינוי או במסמך ההמלצות. וגולת הכותרת: "המגמה הכללית של השתקת ביקורת דמוקרטית על השלטון". של מי "המגמה הכללית" הזאת? סתמו חכמי מועצת הפקולטה ולא פרשו, אבל הדעת נותנת שהמדובר במחנה האזרחי התומך במפלגות השלטון, ובמילה אחת "הימין".

באותה רוח ובאופן ברור יותר מעלה ד"ר אברהם פרנק, גם הוא מאותה אוניברסיטה, הצעות מעשיות: "המרצים, בכל הפקולטות הרלוונטיות, יקדישו בשנת הלימודים הקרובה 10% מזמן הקורס ל'פעילות פוליטית בלתי חוששת ויזומה'... אני מציג כאן סדרת שאלות לדוגמא, להעלותן בקורסים... 5. באיזו מידה נתניהו, בנט, רגב, שקד, דרעי, ביטן... הם נכס או נטל על מדינת ישראל? 6. האם העובדה שהם בשלטון היא בשל רמת השכלה נמוכה של הציבור הישראלי?... 11. האם בנט מתאים להיות שר חינוך?...²⁶"

ההחלטה וההצעות שלפנינו אינן גילויי דעת אקדמיים אחראיים, אלא צעדים במאבק של פוליטיקה וולגרית.²⁷ כל תופעות החריגה מההתנהלות האקדמית האחראית, שראינו לעיל ונראה להלן, כולן מוסברות על ידי אופי הפוליטיקה הוולגרית שלהן. נביא, עתה, בקצרה, כמה דוגמאות אופייניות.

ראשית, בפוליטיקה הוולגרית מותר לייחס ליריב דברים שלא היו מעולם, כדוגמת הצעות שלא הציע. מגיב אחד כותב כי "הצעת פרופ' כשר, לפיה תוכל אישיות פוליטית – שר החינוך למשל – להטיל סנקציות, עלולה למנף את הפוליטיזציה באוניברסיטאות".²⁸ אין במסמך ההמלצות שום הצעה כזו, לא היו דברים מעולם. במסמך ההמלצות שלי אין אף מילה על סנקציות. זוהי גישתי העקרונית, מזה עשרות בשנים, שאתיקה מטמיעים בדרכים חינוכיות ולא אוכפים בדרכים משמעתיות שיש בהן ענישה. זה נאמר במפורש גם במכתב הלוואי של המסמך שלי שהוגש ליו"ר מל"ג.

שנית, בפוליטיקה הוולגרית מותר לעסוק לא רק בדעות אלא גם במי שמחזיק בהן. הטור קרא "להוקיע את אסא כשר ולהחרים את יצירתו". זו דרכה של הפוליטיקה הוולגרית, שמתחולל בה ניסיון מתמיד להחליש את היריב בכל דרך אפשרית. הרחקי לכת ממנו מרצה אחד שאמר: "יש כאן פילוסוף חצר, מביך ברמה האינטלקטואלית, שהמשטר יודע לנצל בכל פעם שהוא צריך עלה תאנה פסאודו אינטלקטואלי".²⁹ מה יש כאן, מלבד שקרים גמורים וגסות רוח נואלת? זה ביטוי מובהק של הפוליטיקה הוולגרית המוכרת.

שלישית, בפוליטיקה הוולגרית מותר ליצור קשר בין מה ומי שמתנגדים לו לבין היבט של המשטר הנאצי. לפיכך, רואה אותו מגיב לספר לקוראיו על אמיל יוליוס גומבל, יהודי, שמאלן ופציפיסט, שארגון סטודנטים נאצי גרם לפיטוריו מאוניברסיטת היידלברג בשנת 1933. האנלוגיה שהוא מנסה להשמיע היא כוזבת בכל היבטיה.

לבסוף, בפוליטיקה הוולגרית מותר לתקוף כל היבט בחייו של היריב, אפילו השכול שלו. מטעמים מובנים מאליהם לא אביא דוגמאות שהיו נואלות באופן קיצוני.

ד. עוד על פוליטיקה וולגרית

ניתן להוסיף דוגמאות רבות של גילויי הפוליטיקה הוולגרית, עוד כהנה וכהנה, אבל

כאן אוסיף רק דוגמאות בודדות, שיש בהן עניין מיוחד – ועיקרן טקסט שכתבו מורים אחדים לפילוסופיה³⁰ נגד מסמך ההמלצות, בכותרת "הצהרה בנושא הקוד האתי לאקדמיה". אעסוק בקצרה בכל מרכיבי המסמך הזה כדי לא להותיר ספק בדבר אופיו הפוליטי והלא-אקדמי.

נפתח בהצהרה השנייה: "תוכנו של המסמך אינו הצהרת עקרונות כלליים המעוגנים באתוס האקדמי... אלא רשימת כללי עשה ואל תעשה. זהו בלבול יסודי בין קוד אתי לבין תקנון משמעת". זוהי, חשוב לומר, טענה מופרכת בעליל. ההבחנה בין קוד אתי לבין תקנון משמעת אינה הבחנה בין "הצהרת עקרונות כלליים" לבין "רשימת כללי עשה ואל תעשה". קודים אתיים רבים מספור כוללים גם עקרונות וגם כללים. ההבדל הוא בכך שתקנון משמעת הוא בסיס לשיפוט פנימי ולענישה, מה שאין כן קוד אתי, שתפקידו חינוכי וכך גם שיטותיו, שאין בהן לא שיפוט ולא ענישה.

אי הבנה כזו מתבטאת גם בהצהרה הראשונה: "המסמך מבלבל בין עקרונות אתיים שמנוסחים באופן וולונטרי על ידי הקהילה המקצועית שעל חבריה הם אמורים לחול לבין כללי משמעת... הקוד האתי המוצע, לעומת זאת, הינו פרי יוזמה פוליטית של שר החינוך ואמור להיכפות על האוניברסיטאות באמצעות המועצה להשכלה גבוהה שהיא גוף שלטוני. בנסיבות אלה ברור שהמסמך אינו קוד אתי וולונטרי אלא הכפפת הפעילות האקדמית לפיקוח השלטון". שוב, לפנינו טענה מופרכת, תלושה מן המציאות של עולמות האתיקה והרגולציה. קוד אתי יכול להיות גם וולונטרי, מנוסח על ידי הקהילה שעליה הוא אמור לחול, גם פרי יוזמה של רגולטור ממלכתי וגם נתון לבקרה של רגולטור כזה. הדוגמאות לכך רבות מספור. עוד אעיר על הטענה שמסמך ההמלצות הוא "הכפפת הפעילות האקדמית לפיקוח שלטוני". זהו ביטוי דו-משמעי, שבמובן אחד שלו הוא מובן מאליו ובמובן שני שלו הוא כזב. מל"ג היא רגולטור ממלכתי מטעם הציבור ולמען הציבור, אבל כל עוד חבר סגל אקדמי במוסד להשכלה גבוהה עוסק במחקר ובהוראה בתחום הדיסציפלינה שלו ובהתאם להסדרי המוסד שהוא מכהן בו, מל"ג לא תתערב בפעילותו השוטפת. עם זאת, מל"ג תיזום, מדי פעם, בקרת איכות של פעילות המחקר וההוראה, בעזרת מומחים חיצוניים אמינים, וטוב שכך.

ההצהרה השלישית עוסקת בהגדרת "פעילות פוליטית" במסמך ההמלצות, וטוענת שהגדרה זו "כורכת יחדיו את מה שהוא אכן פעילות פוליטית (פעילות שיש בה תמיכה או התנגדות ישירה למפלגה או לפוליטיקאי) עם מה שהינו בגדר המחשבה והביטוי של כל אזרח (הבעת עמדה מסוימת ביחס למחלוקת ציבורית מוכרת)". אלא שמסמך ההמלצות אינו מגדיר כך "פעילות פוליטית". ההגדרה דורשת מאותה "מחלוקת ציבורית מוכרת" עוד שורת תנאים כדי להיחשב פוליטית: היא צריכה להיות כזו ש"באה לידי ביטוי מתמשך בכנסת ובשיח הציבורי, בזיקה ברורה למפלגה או למפלגות, בכנסת או מחוצה לה, או התנגדות ישירה לעמדה כזו, באופן מפורש".

לפי מסמך ההמלצות, הבעת עמדה מסוימת ביחס למחלוקת ציבורית מוכרת אינה, בתור שכזו, בגדר "פעילות פוליטית".

לדברי המורים לפילוסופיה, "ניצול הבמה האקדמית לקידום מפלגות" וכיוצא בזה הוא עניין ל"מנגנוני המשמעת הקיימים", שהם "מוכשרים לטפל" בהפרות משמעת כאלה. ברמה העקרונית, תמוהה בעיני העדפת אכיפה משמעתית על פני הטמעה אתית. כל מי שמתמצא בעולם האתיקה המקצועית והארגונית מבטא העדפה הפוכה. וברמה המעשית, תמוהה בעיני הסתמכות גורפת על "מנגנוני המשמעת הקיימים" שמבקר המדינה מתח לאחרונה ביקורת חריפה על רפיון הידיים שלהם.³¹

ההצהרה הרביעית עומדת על אותו תיאור כוזב של הגדרת "פעילות פוליטית" במסמך ההמלצות וטוענת כנגד האיסור על "הבעה ובהינה של עמדות בנושאים העומדים במחלוקת ציבורית". זוהי טענה מקוממת במיוחד. אין במסמך ההמלצות איסור כזה, לא מיניה ולא מקצתיה. לפי מסמך ההמלצות שלי, "דיון אקדמי במסגרת קורס, בהתאם לסילבוס של הקורס, במסגרת דיסציפלינה אקדמית מסוימת, בסוגיה שיש לה נגיעה לנושאים שיש בהם פעילות פוליטית, תוך הצגה מקצועית ומכובדת של הטענות לכאן ולכאן, אינה בגדר פגיעה בסטודנטים, הטעונה הגנה של המוסד". הוזה אומר, אין איסור על דיון בשום "סוגיה שיש לה נגיעה נושאים שיש בהם פעילות פוליטית", ובלבד שהדיון נערך כראוי.

ההצהרה החמישית עוסקת ב"פעילות חברתית או אזרחית [של איש סגל במוסד להשכלה גבוהה] שנעשית מחוץ למסגרת תפקידו [באותו מוסד]. היא מביאה דוגמאות, ביניהן "תמיכה בארגוני חברה אזרחית ומעורבות פוליטית אזרחית" של פעילות מחוץ למסגרת התפקיד, וטוענת שמסמך ההמלצות שלי "יאסור פעילויות מסוג זה". זוהי טענה מצוצה מן האצבע.

אכן, קודים אתיים רבים מעלים דרישות בדבר התנהגותו הפומבית של אדם מחוץ למסגרת המוגדרת של תפקידו. דוגמאות פשוטות: שופט לא יתבטא באופן פוליטי בשום הקשר, איש משטרה לא יקבל הנחות משום בית עסק, המגשר ינהג ביושר, ביושרה, בתום לב ולפי שאר ערכי הגישור, "בכל הליכותיו". מסמך ההמלצות שלי עוסק ב"התנהלות מחוץ לקמפוס" בנושאי החרם האקדמי וההזדהות בתור חבר סגל אקדמי, וברוח קודים אתיים רבים הוא עוסק גם ב"מוניטין ואמון הציבור". בהקשר זה ראוי ש"ישמור על המוניטין האקדמי של המוסד שהוא נמנה עם הסגל האקדמי שלו, לכן יימנע מניבול פה, חירוף וגידוף, זלזול גס, הכללות חסרות שחר או מופרות בעליל וכל ביטוי אחר שאין לו מקום בהתבטאות אקדמית במסגרת שום דיסציפלינה".³² אכן, ההמלצה הזאת פוסלת את התנהגותו של פרופ' אלון הראל, מהאוניברסיטה העברית, שהוא בין החותמים על מסמך ההצהרות, שבצילום הפגנה בירושלים הוא נראה מגיב על מה שנאמר לו בדבר זיקה בין התנ"ך לבין ירושלים, במילים "התנ"ך בת-- שלי".

מסמך ההמלצות מסתיים בהמלצה ומובאה בעניין אמון הציבור:

חבר הסגל האקדמי במוסד להשכלה גבוהה העוסק בפעילות פוליטית, מחוץ לקמפוס, יפעל באופן המאפשר לשמור על אמון הציבור בתקינות האקדמית של המוסדות להשכלה גבוהה ובדיסציפלינות הפועלות בהם... לכן, [חברי הסגל האקדמי במוסד להשכלה גבוהה,] תמיד עליהם להיות מדויקים, לגלות איפוק מתאים, לבטא כבוד לדעותיהם של אחרים, ולעשות כל מאמץ להבהיר שהם אינם מתבטאים בשם מוסדותיהם.

מובן מאליו שאין כאן שום המלצה ברוח הטענה הכוזבת שבהצהרה החמישית. המובאה היא תרגום כלל מעשי ממסמך האתיקה של האגודה האמריקאית של פרופסורים באוניברסיטאות (AAUP).³³

אחרי כל אלה באה ההצהרה השישית ומתירה את הספקות: "לא ניתן לנתק את המסמך ומשמעויותיו מההקשר החברתי והפוליטי בו הוא נוצר", אומרת ההצהרה ומפרטת: "... הממשלה שיוזמה את חיבור המסמך נוקטת בשנים האחרונות צעדים שנועדו באופן מובהק ולעיתים אף מפורש להצר את חופש הביטוי ואת המרחב הפוליטי של מתנגדיה. עובדות אלה, כמו גם התבטאויותיהם של שרים וחברי כנסת מטעם מפלגות השלטון, לא מאפשרות להימנע מהמסקנה שמטרת המסמך איננה לבצר את החופש האקדמי ולקדם את המחקר המדעי, כי אם לייצר אפקט מצנן ולהלך אימים על הקהילה האקדמית".

הנה כי כן, גיבוב ההצהרות שראינו, אוסף של טענות כוזבות, מצוצות מן האצבע, או נבערות ותלושות מן המציאות בעולמות האתיקה והרגולציה, בא להיות צעד נוסף במסגרת המאבק המתמשך בין המחנות הניצים בפוליטיקה הוולגרית. לפנינו לא דיון אקדמי אחראי בסוגיות האתיקה האקדמית בתחומי הממשק או החפיפה בין פעילות אקדמית ופעילות פוליטית, אלא צעד נוסף במאבק נגד "הממשלה שיוזמה את חיבור המסמך". מה שעומד ביסוד ההצהרות שראינו הוא התנהלות הממשלה "בשנים האחרונות" עם התבטאויות "של שרים וחברי כנסת מטעם מפלגות השלטון". לא פלא הוא, אפוא, בעיני המתבונן האקדמי, המקצועי והאחראי, שהניסיון המגושם להעמיד פנים של עיסוק במסמך ההמלצות עצמו מתגלה, בניתוח מקצועי אחראי, במלוא העליבות של הפוליטיקה הוולגרית.

אילו חשבתי שלפנינו שורת הצהרות המשקפות דיון אקדמי אחראי במסמך ההמלצות שלי הייתי נד למראה העגום של כמה עשרות מורים לפילוסופיה שותפים להתבטאות קלוקלת כזו. עתה, משנחשפו ההיבטים המוכרים של פוליטיקה וולגרית, לפנינו עוד דוגמה לאופי העלוב שלה, המוכר כל כך מן העצמות, ההפגנות, הנאומים וביטויים אחרים של החיים הציבוריים בישראל. שום התגייסות לפעילות כזאת של פוליטיקה וולגרית לא תפתיע אותי וכבר מזמן אין לה שום ערך בעיניי.

עולה מכאן הסבר לתופעה כללית שניתן לגלות בתגובות כנגד מסמך ההמלצות. רבות מן התגובות תיארו באופן כוזב את הגדרת "פעילות פוליטית" במסמך ההמלצות, בדיוק כמו אלה שעסקנו לעיל בדבריהם. מסתבר שגם הן לא יותר מהתגייסות שגרתית לעוד מאבק במסגרת הפוליטיקה הוולגרית.

בכל זאת, ראוי להביע דאגה למראה הפוליטיקה הוולגרית המוצאת לעצמה דריסת רגל בהחלטות של גופים אקדמיים. הנה חלק מהחלטת סנאט אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, מיום 2 ביולי 2017: "הקוד האתי המוצע... מרחיב את הגדרת המושג "פעילות פוליטית" לכלל כל "הבעת עמדה" שנויה במחלוקת ציבורית"³⁴. זוהי טענה כוזבת בעליל, כפי שכבר ראינו כאן. האם נאמר שסנאט האוניברסיטה נהג ברשלנות, בפזיזות, בחובבנות או בבערות? האם מוטב לומר על הסנאט שהצטרף להמולת הפוליטיקה הוולגרית? רע אם כך ומר אם כך.

לסיכום, יש מקום לומר שגילויי הפוליטיקה הוולגרית של חברי סגל אקדמי, שראינו כאן דוגמאות טיפוסיות שלהם, הם עדות ניצחת לחובה של מל"ג לעסוק ברגולציה של האתיקה האקדמית במוסדות להשכלה גבוהה, בתחום הפעילות הפוליטית הרווחת באצטלה של פעילות אקדמית.

ה. השיח התמוה של ור"ה

לבסוף, ראוי לתאר בקצרה היבט נוסף של פרשת מסמך ההמלצות. לאחר שנודע דבר המינוי שלי מידי יו"ר מל"ג, שר החינוך, התפרסמה עמדת פורום הנשיאים בוועד ראשי האוניברסיטאות (ור"ה), מיום 15 בפברואר 2017. העמדה מכבירה קלישאות, בנוסח "הקוד האתי יפגע בחופש הביטוי המהותי לאקדמיה", "מדובר במדרון חלקלק המהווה סכנה של ממש לאופייה של המדינה" וכיו"ב. צריך לזכור שמדובר בעמדה שהובעה כשעדיין לא נכתבה אות אחת במסמך ההמלצות. לפנינו, אפוא, התנגדות עקרונית שנימוקה טעונים בירור.

המשפט הראשון של עמדת פורום הנשיאים של ור"ה מאפיין את הגישה יותר מאשר הקלישאות המערפלות את המניעים: "ור"ה יצא בקריאה לשר החינוך נפתלי בנט לחזור בו מן ההחלטה לחייב קוד אתי אחיד להתנהלות האקדמיה". תיאור ההחלטה של יו"ר מל"ג תלוש מן המציאות. הוא אינו מעוגן בכתב המינוי שלי, אלא בכותרת כוזבת בעיתון 'הארץ'. אני תוהה אם עיוות כזה הולם את פורום הנשיאים של האוניברסיטאות. הוא בוודאי אינו הולם את הגישה של דיון אקדמי ענייני.

המשפט האחרון של אותה עמדה מעניין לא פחות: "כללים משמעותיים ואתיים מחייבים קיימים מזה שנים בכל המוסדות, ואין כל מקום לחייב תקנון אחיד מכל סוג..."³⁵ אכן, לכל אוניברסיטה יש תקנון משמעת, אבל מה יש לו לומר על בעיית החפיפה האפשרית בין פעילות אקדמית לפעילות פוליטית?

ביקשתי מנשיא האוניברסיטה העברית לשלוח לי את מה שאומר תקנון המשמעת של האוניברסיטה העברית בעניין זה והנה התשובה שקיבלתי, בדבר העבירות המשמעתיות הרלוונטיות:

ב2 מנצל לרעה את מעמדו במילוי תפקידי הוראה, הדרכה, מחקר ומינהל.

ד2 פועל על יסוד שיקולים זרים או תוך הימצאות במצב של ניגוד עניינים במילוי תפקידו באוניברסיטה.

ז2 נוהג בפעילות הנוגעת לתפקידו באוניברסיטה בדרך שאינה הולמת עובד אקדמי.

אני לא רואה שום אוניברסיטה ישראלית המתמודדת באחריות עם בעיות החפיפה בין פעילות אקדמית ופעילות פוליטית באמצעות סעיפי תקנון משמעת כאלה. מקרים אחדים המוכרים לי בפרטיהם לא הגיעו למנגנון המשמעת אלא הסתיימו בשיחה בלתי פורמלית עם נושא תפקיד זה או אחר ומדי פעם חזרו העבריינים לסורם.

לפי ההודעה שלפנינו גם כללים "אתיים מחייבים קיימים מזה שנים בכל המוסדות". זוהי טענה מדהימה. יש אוניברסיטה אחת בלבד שיש לה קוד אתי (אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, משנת 2007). היא הציעה לאוניברסיטאות אחרות לאמץ את הקוד שלה, אבל אף לא אחת עשתה זאת, וגם לא כוננה קוד אחר משלה. אוניברסיטת חיפה מקיימת תהליך של כתיבת קוד אתי, אבל הוא לא מרשים בהתקדמותו: לפני חצי שנה נמסר לי שהתהליך קרוב לסיומו, ממתין לאישורים האחרונים. איך יכול ור"ה לטעון טענה כזאת, שהיא כוזבת בעליל? שוב, ייתכן שמדובר ברשלנות או בפזיזות, אם לא למעלה מזה, אבל אני סבור שיש טעם אחר, הנעוץ בעולם הפוליטיקה הארגונית, שגם היא וולגרית.

היחסים בין מל"ג, הרגולטור הממלכתי, מטעם הציבור ולמען הציבור, לבין המוסדות שהוא הרגולטור הממלכתי שלהם אינם מוסדרים באופן מלא, סביר ורגוע. המוסדות להשכלה גבוהה ואנשי הסגל שלהן אינם מעוניינים ברגולציה ממלכתית, מלבד זו שהם חייבים להסכין לה, כי כונן אותה המחוקק. הם מעוניינים בתקציבי עתק שתיתן להם המדינה, בלי שזו תקיים רגולציה של ממש בדבר פעילותם. ארגונים שההתפתחות האתית שלהם היא איטית (ואולי אף לא החלה) הם תמיד ארגונים שהפעילים הבכירים שלהם מסתפקים בחוק ואינם רוצים מגבלות אתיות על פעילותם, מפני שכך יותר קל להם להנהיג את המערכות המורכבות של הפוליטיקה הפנימית של המוסדות,³⁶ לעתים לתועלת אנשי שלומם, ותמיד בהשלמה עם פעילות פוליטית וולגרית של קבוצות בולטות של חברי הסגל האקדמי, גם במסגרת הפעילות האקדמית.

ור"ה מתנגד ל"קוד אתי אחיד", אבל לאוניברסיטאות (להוציא שתיים), ולסגלים האקדמיים שלהן, מזה עשרות בשנים אין עניין בשום קוד של אתיקה אקדמית.

הסגלים האקדמיים מעוניינים בחופש פעולה גמור, הרבה מעבר לחופש האקדמי הראוי. יש להם עניין באנרכיזם פוליטי מסובסד: המדינה תממן את הפעילות של המוסדות, אלה ישתמשו בתקציבים למטרות מחקר והוראה, אבל גם לשם קיום פעילות פוליטית, במתכונת הגרועה של הפוליטיקה הוולגרית. אנרכיזם פוליטי מסובסד הוא עמדה שאין לה הצדקה מוסרית וראוי לפעול לריסונו, בעזרת מימוש התפיסה הסדורה שבמסמך ההמלצות שעל הפרק, שהצגנוה גם בחלק הראשון של מאמר זה.

1. לצורך הדיון שלנו, די לנו בכך שכל אפיון שאנחנו מביאים חל על המוסדות להשכלה גבוהה, רובם אם גם לא כולם.
 2. זהו ביטוי שהשתמש בו הקרדינל גיומן שכתב ספר על הרעיון של אוניברסיטה ואף הקים את האוניברסיטה הקתולית של אירלנד, לימים מכללת האוניברסיטה דבלין.
 3. **האתיקה של המחקר המדעי: ערכים וכללי יסוד, המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח, הוועדה לאתיקה במדע ולקניין רוחני, 1998 (זמין במרשתת).** הערכים במסמך זה הם: אמת, חופש, אחריות, יושרה, שותפות ומקצועיות. אני הייתי יו"ר הוועדה שניסחה את המסמך.
 4. המדובר בפעילות המחקרית של אדם יחיד, כשהוא לעצמו. כאשר מחקר מתבצע בקבוצת מחקר שיש בה יותר מחוקר אחד, העצמאות שמדובר בה כאן, בממדים העיקריים של פעילות המחקר, תהיה ברמת קבוצת המחקר כולה ולא ברמת החוקר היחיד.
 5. רענן הרזובה, ברק מדינה, **דיני השכלה גבוהה, תל-אביב: תש"ס, פרק 3.**
 6. התופעה של סופר או משורר המכהן בקתדרה אקדמית אינה עומדת בסתירה לדרישה הזאת, שהיא ממהותו של מוסד להשכלה גבוהה. חיים באר ועמוס עוז, לדוגמה, פרסמו במהלך הכהונה האקדמית שלהם לא רק יצירות ספרותיות אלא גם כתבים עיוניים בתחום המחקר הספרותי.
 7. פרטים ואסמכתאות: Asa Kasher, "Professional Ethics and Collective Professional Autonomy: A Conceptual Analysis", *Ethical Perspectives* 11 (2005), pp. 67-98.
 8. נעמי כשר, "יזר", סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי, עורכים: גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל, ירושלים: מאגנס, תשס"ג (מהדורה שלישית מעודכנת, תשס"ח), עמ' 88-109. ראו גם: <https://plato.stanford.edu/entries/>
9. דוגמאות רבות ומתעדכנות מארצות הברית ניתן למצוא במדור החדשות באתר Inside Higher Ed.
 10. ראו בעניין זה: רענן הרזובה, ברק מדינה, **דיני השכלה גבוהה, תל-אביב: תש"ס, עמ' 270-272.** המחברים מתארים את המעמד של מוסד להשכלה גבוהה כמעמד "מועין ציבורי".
 11. לעיתים מסתיים משפט כזה בהסכם בין הצדדים המטיל על שניהם חובת סודיות בדבר ההסכם ופרטיו. לפיכך, חברי הסגל האקדמי והציבור אינם מכירים כראוי את הפסיקה בעניינים כאלה ואפילו את עצם קיומה.
 12. הרזובה ומדינה, **דיני השכלה גבוהה, עמ' 278-279.** פסק הדין ניתן במסגרת ת.א. (ת"א) 95/528, מדינת ישראל נ' אוניברסיטת תל-אביב.
 13. ברקע הדיון בסוגיה זו נמצא סעיף 29(ב) לחוק יסודות התקציב, הקובע כי "על אף האמור בכל דין, כל הסכם או הסדר בטל במידה שהוא נוגד את הוראות סעיף 29(א)", הדורש התאמה למה שחל על כלל עובדי המדינה או אישור של שר האוצר. ההסכם שהנהיגו אוניברסיטאות אחדות בדבר תשלום למה שהן החליטו להחשיב כפעילות אקדמית "חריגה" לא עמד בדרישות סעיף 29(א). הרזובה ומדינה סבורים שהחלת סעיף 29(ב) של חוק יסודות התקציב על ההסדר האקדמי היא בגדר פגיעה בחופש האקדמי (שם, עמ' 279). לשיטתנו, תוכן המושג "חופש אקדמי", אפילו בתחום הצר של ההבחנה בין פעילות אקדמית "רגילה" לבין פעילות אקדמית "חריגה", אינו נתון לכל מוסד להשכלה גבוהה, וגם לא לחבר מוסדות כאלה, להבין אותו כרצונן, בוודאי כשהנהגת ההבחנה דרושה לשם הסכמי שכר נוחים.
 14. אסא כשר, "מדינה יהודית ודמוקרטיה - סקיצה פילוסופית", בתוך כשר, רוח איש, תל-אביב: עם עובד ועמותת יהורו, 2000, 13-27; אסא כשר, "דמוקרטיה", מודריך למחוקק, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2015.

- University Press, 2015.
- המקור העיקרי בעברית הוא: אמנון רובינשטיין ויצחק פשה, **סדקים באקדמיה: חופש אקדמי, עצמאות האוניברסיטה, מעמד הסטודנט והזכות להשכלה גבוהה**, אורי-יהודה: נבו, שריגים-ליאון, כנרת, זמורה-ביתן, דביר: 2014.
21. שלילת פוליטיזציה מחייבת גם הגנה על סטודנטים מפני לחצים פוליטיים מסוגים שונים מצד המרצים שלהם. יש מקום להתעמק באנלוגיה הפורייה בין עקרונות ההגנה המוכרת על סטודנטים מפני הטרדה מינית לבין עקרונות ההגנה הדרושה על סטודנטים מפני הטרדה פוליטית, אך לא באורך בזה כהן.
22. כלשונו המוטעית של פרופ' יוסי קלפטר, נשיא אוניברסיטת תל-אביב, יו"ר ועד ראשי האוניברסיטאות (ור"ה), בטור שפרסם בידיעות אחרונות ב-19.12.2017 ובהודעות ועד ראשי האוניברסיטאות (ור"ה) שהוא היו"ר שלו והאחראי על הודעותיו.
23. בשולי האפיון נאמר במסמך ההמלצות: "הערה: הביטוי 'פעילות פוליטית' רווח במשמעויות שונות. במסמך הנוכחי, משמעותו של הביטוי 'פעילות פוליטית' היא אותה ויחידה, זו שבהגדרה הנוכחית".
24. פרק (א) כללי המוסדות, סעיף (3) שמירה על מעמד הסטודנטים.
25. <https://www.atzuma.co.il/bennettkasher>
26. מכתב לרשת Academia-IL מיום 24 בינוי 2017. אינני יודע מניין לקוח הביטוי שהוא מביא במירכאות.
27. אני מבחין בין מאבק של "פוליטיקה ראיה", הנערך באופן ענייני, מכבד ומכובד, לבין מאבק של "פוליטיקה וולגריית", הנערך באופן לא ענייני, לא מכבד ולא מכובד.
28. אריק כרמון, הארץ, 11.06.2017.
29. פרופ' דוד אנוך (מהאוניברסיטה העברית בירושלים), **וואלה**, פורום היסטוריה, 11.6.2017. בדף הפייסבוק שלו הוא התבטא במונחים של רצון "להרוס את המותג" ואף זכה לתמיכה מיידית של ד"ר ענת מטר. לאחר זמן שוב לא מצאתי את הדברים באותו דף פייסבוק, והדעת נותנת שהוסרו.
30. על הטקסט הוחתמו עשרות מורים נוספים לפילוסופיה. לאחר שנדון בטקסט עצמו נדון בקצרה גם בזה.
31. ראו הערה 18 לעיל.
32. פרק (ג) כללי חברי הסגל האקדמי, (13) התנהלות מחוץ לקמפוס: מוניטין ואמון הציבור.
33. Matthew W. Finkin and Robert C. Post, *For the Common Good: Principles of American Academic Freedom*, New Haven
15. זו אינה טענה מובנת מאליה, אבל לא נציג כאן את ההצדקה המלאה שלה.
16. אני מכיר את פעילות הבקרה הזאת במקולטה להנדסת חשמל בטכניון. בין חברי הוועדות הסוקרות היו פרופסורים מן המוסדות MIT, CalTech, מכון ויצמן למדע וכדומה.
17. American Association of University Professors, *Policy Documents and Reports, Eleventh Edition*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015. במכתב ליו"ר מל"ג עם מסמך ההמלצות (סעיף 4) הסברתי את ערכו הרב של המסמך האמריקני, מצד אחד, ואת הקשיים ביישום פשוט שלו בהקשר הישראלי, מצד שני.
18. מבקר המדינה, דוח ביקורת מיוחד, (פרק רביעי): הטיפול בעבירות משמעת במוסדות להשכלה גבוהה, 5.4.2017 (זמין במרשתת). בסיכום נאמר: "ממצאי הדוח מעידים על קוצר ידם של המוסדות במסגרת ההתמודדות עם עבירות משמעת של חברי הסגל, הן במסגרת איתור עבירות אלה והדיווח עליהן והן במסגרת מיצוי ההליכים נגד העבריינים. אחת הסיבות לכך היא שחברי רשויות המשמעת הפנים-מוסדיות נבחרים מקרב חברי סגל המוסד. הדבר יכול להקשות עליהם לנקוט הליכים משמעתיים באופן בלתי תלוי נגד עמיתיהם, חברי הסגל".
19. התערבות של גופי ממשל יכולה להיות מוצדקת בתחומים מוגדרים מסוימים, כגון קביעת התקציב הכולל של מערכת המוסדות להשכלה גבוהה.
20. ביבליוגרפיה בסיסית מעודכנת בנושאי האתיקה האקדמית והחופש האקדמי מופיעה בנספח למכתבי ליו"ר מל"ג. מוזכרים בה, בין השאר, הספרים האלה: Steven M. Cahn, *Saints and Scamps, Ethics in Academia*, Totowa, NJ: Rowman and Littlefield, 1986; Steven M. Cahn, editor, *Morality, Responsibility, and the University*, Philadelphia: Temple University Press, 1990; Matthew W. Finkin and Robert C. Post, *For the Common Good: Principles of American Academic Freedom*, New Haven and London: Yale University Press, 2009; Robert C. Post, *Democracy, Expertise, Academic Freedom: A First Amendment Jurisprudence for the Modern State*, New Haven and London: Yale University Press, 2012; Stanley Fish, *Versions of Academic Freedom: From Professionalism to Revolution*, Chicago and London: University of Chicago Press, 2014 Akeel Bilgrami and Robert C. Cole (editors), *Who's Afraid of Academic Freedom?* New York: Columbia

של המוסדות". אני מזמין את הקוראים לחפש כללים אתיים באתרי האינטרנט של האוניברסיטאות, מלבד זה של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

36. אסא כשר, "אתיקה אקדמית: זכרונות עגומים", על הגובה, גיליון 2: הוראה באקדמיה, 2005.

http://www.academicteaching.net/image/users/176149/ftp/my_files/.Articles/articals%202/Asa.pdf?id=9788822

and London: Yale University Press, 2009, p. 185.

34. מכתב של פרופ' יצחק נבו, Academia-IL, 2.7.2017. הוא פרסם מכתבים רבים בעניין זה, ביניהם גם את טיוטת אותה החלטה של סנאט אוניברסיטת בן-גוריון. לא מן הנמנע שהוא חיבר אותה.

35. נוספת שם הערה: "את התקנונים והכללים המחייבים את האוניברסיטאות ניתן למצוא באתרי האינטרנט